

บทที่ ๒

งานนวกกรรมในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงงานนวกกรรมในพระพุทธศาสนา โดยอธิบายถึงความหมาย ความสำคัญ และประเภทของงานนวกกรรม ทั้งยังได้อธิบายในเรื่องของเสนาสนะ รวมถึงพระเถระ ที่มีบทบาทในด้านงานนวกกรรมในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน และอธิบายถึงงานนวกกรรม นั้นมีประโยชน์ในด้านใดบ้าง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของงานนวกกรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึง นวกกรรม ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายนวกกรรมไว้ ๑ ศัพท์ ดังนี้คือ

นวกกรรม หมายถึง การก่อสร้าง

นวกัมมาธิฐาณียี หมายถึง ผู้อำนวยการก่อสร้าง เช่น พระโมคคัลลานะได้รับมอบหมายจากพระบรมศาสดาให้เป็นผู้ดำเนินการสร้างบุพพารามที่นางวิสาขาบริจาคทุนสร้างที่กรุงสาวัตถี

นวกัมมิกะ หมายถึง ผู้ดูแลนวกกรรม, ภิษุผู้ได้รับสมมติคือแต่งตั้งจากสงฆ์ ให้ทำหน้าที่ดูแลการก่อสร้างและปฏิบัติสังฆในอาราม^๑

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)^๒ กล่าวถึง นวกกรรม ไว้ในหนังสือพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด ไว้ว่า

นวกกรรม แปลว่า การทำให้ใหม่, การทำใหม่ คือการก่อสร้าง

นวกกรรม ในคำวัดหมายถึง งานสาธารณูปการ คืองานที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การดูแลจัดการวัดเรื่องเสนาสนะและถาวรวัตถุต่างๆ ภายในวัด รวมถึงการทำวัดให้สะอาดร่มรื่นเป็นต้น โดยเรียกรวมว่า นวกกรรม

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ให้ความหมายของ คำว่า นวกกรรม นวกัมมาธิฐาณียี นวกัมมิกะ ไว้ว่า นวกกรรม หมายถึง การก่อสร้าง การซ่อมแซม (building new; construction; making repairs.)

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕.

^๒พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ข่อยระกา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕๓.

นวกัมมาฏฐาปี หมายถึง ผู้ควบคุมการก่อสร้าง (Superintendent of the construction.)

นวกัมมิกะ หมายถึง ผู้ชำนาญในการซ่อมแซม หรือในการก่อสร้าง (an expert in making repairs or in building.)^๗

จึงสรุปได้ว่า นวกรรม ปกติเป็นงานของชาวบ้าน พระสงฆ์มีหน้าที่อำนวยการหรือควบคุมดูแลให้งานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ดังเช่นพระมหาโมคคัลลานะได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้อำนวยการสร้างบุพพารามของนางวิสาขา เรียกภิกษุผู้ทำหน้าที่นี้ว่า นวกัมมาฏฐาปี (ผู้อำนวยการก่อสร้าง) บ้างนวกัมมิกะ (ผู้ดูแลนวกรรม) บ้าง นวการ (ผู้ก่อสร้าง) บ้าง

๒.๒ ความสำคัญของงานนวกรรม

ในพระวินัยปิฎก จุลวรรค^๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของงานนวกรรมที่พวกพระภิกษุชาวเมืองอาฬวีให้นวกรรม ดังปรากฏดังนี้

สมัยนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวี ให้นวกรรมอย่างนี้ คือให้นวกรรม ๑ ด้วยอาการเพียงวางก้อนดินบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงฉาบทาฝาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดตั้งประตูบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดสายยูบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดตั้งกรอบเช็ดหน้าบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีขาวบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีดำบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีเหลืองบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงมุงหลังคาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงผูกมัดหลังคาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดไม้หลบหลังคาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ทรุดโทรมบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงขัดถูบ้าง ให้นวกรรม ๒๐ ปีบ้าง ให้นวกรรม ๓๐ ปีบ้าง ให้นวกรรมตลอดชีวิตบ้าง ให้นวกรรมวิหารที่สร้างเสร็จแล้วชั่วเวลาแห่งคว้นไฟบ้าง บรรดาภิกษุผู้มักน้อยสันโดษ ฯลฯ ตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “โณพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจึงมอบนวกรรมให้อย่างนี้ คือให้นวกรรมด้วยอาการเพียงวางก้อนดินบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงฉาบทาฝาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดตั้งประตูบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดสายยูให้บ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดกรอบเช็ดหน้าบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีขาวบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีดำบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีเหลืองบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงมุงหลังคาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงผูกมัด

^๗สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^๘วิ.จู.(ไทย) ๗/๓๒๓/๑๔๖ – ๑๔๗.

หลังคาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงคิดไม่หลับหลังคาบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ทรุดโทรมบ้าง ให้นวกรรมด้วยอาการเพียงขัดถูบ้าง ให้นวกรรม ๒๐ ปีบ้าง ให้นวกรรม ๓๐ ปีบ้าง ให้นวกรรมตลอดชีวิตบ้าง ให้นวกรรมวิหารที่สร้างเสร็จแล้วชั่วเวลาแห่งควันไฟบ้าง”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า ฯลฯ จริงหรือ” ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนิฯลฯ ทรงแสดงธรรมมีถ้อยคำรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงวางก้อนดิน ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงฉาบทาฝา ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดตั้งประตู ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงคิดส่าย ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงติดตั้งกรอบเช็ดหน้า ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีขาว ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีดำ .. ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงทาสีเหลือง ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงมุงหลังคา ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงผูกหลังคา ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงคิดให้หลับหลังคา ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ทรุดโทรม ... ไม่พึงให้นวกรรมด้วยอาการเพียงขัดถู ... ไม่พึงให้นวกรรม ๒๐ ปี ... ไม่พึงให้นวกรรม ๓๐ ปี ... ไม่พึงให้นวกรรมตลอดชีวิต ... ไม่พึงให้นวกรรมวิหารที่สร้างเสร็จแล้ว ชั่วเวลาแห่งควันไฟ รูปใดให้ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุให้นวกรรมวิหารที่ยังไม่ได้สร้าง หรือที่สร้างค้างไว้ให้ตรวจดูวิหารเล็กแล้วให้นวกรรม ๕-๖ ปี ให้ตรวจดูงานในเรือนมุงแถบเดียวแล้วให้นวกรรม ๙-๘ ปี ให้ตรวจดูงานในวิหารใหญ่หรือปราสาทแล้วให้นวกรรม ๑๐-๑๒ ปี”

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างขึ้นมาประกอบการบรรยาย การให้นวกรรมเป็นเหตุที่ทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าต้องปรับอาบัติ ภิกษุผู้ละเมิดพระวินัย ดังนี้

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายให้นวกรรมวิหารทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้นวกรรมวิหารทั้งหลาย รูปใดให้ต้องอาบัติทุกกฏ”

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายให้นวกรรมใน ๒ แห่งแก่ภิกษุรูปเดียว ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้นวกรรมวิหารที่สร้างเสร็จแล้ว ยังอยู่ในเวลาแห่งควัน รูปใดให้นวกรรม ต้องอาบัติทุกกฏ.

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายให้วันกรรม ๒ แห่งแก่ภิกษุรูปเดียว ภิกษุทั้งหลาย จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้วันกรรมวิหาร ๒ แห่งแก่ภิกษุรูปเดียวรูปใดให้ต้องอาบัติทุกกฏ”

สมัยนั้นภิกษุทั้งหลายรับวันกรรมแล้วมอบให้ภิกษุอื่น ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงรับวันกรรมแล้วมอบให้ผู้อื่น รูปใดรับวันกรรมแล้วมอบให้ผู้อื่น ต้องอาบัติทุกกฏ”

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายรับวันกรรมแล้วมอบให้ภิกษุอื่น ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงรับวันกรรมแล้วมอบให้ผู้อื่น รูปใดรับวันกรรมแล้วมอบให้ผู้อื่น ต้องอาบัติทุกกฏ”

สมัยนั้นภิกษุทั้งหลายรับวันกรรมแล้ว กิดกันเสนาสนะของสงฆ์ ภิกษุทั้งหลาย จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงรับวันกรรมแล้วกิดกันเสนาสนะของสงฆ์ รูปใดกิดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลายเรานุญาตให้ถือเอาที่นอนอย่างดีแห่งหนึ่ง”

สมัยนั้นภิกษุทั้งหลายให้วันกรรมแก่ภิกษุผู้อยู่นอกสีมา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ให้วันกรรมแก่ภิกษุผู้อยู่นอกสีมา รูปใดให้ ต้องอาบัติทุกกฏ”

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายรับวันกรรมแล้วกิดกันอยู่ตลอดเวลา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงรับวันกรรมแล้วกิดกันตลอด เวลา รูปใดกิดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้กันไว้ชั่ว ๑ เดือน ฤดูฝน แต่ไม่ให้กิดกันไว้ตลอดฤดูกาล”^๕

จึงสรุปได้ว่าการให้วันกรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทเพื่อกันมิให้ภิกษุกระทำผิดวินัย ถ้าภิกษุรูปใดกระทำผิดต้องปรับอาบัติทุกกฏ ถึงแม้จะเป็นเพียงอาบัติเล็กน้อยก็ตาม แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงติเตียน ในครั้งนั้นพุทธองค์ยังไม่ได้ทรงบัญญัติพระวินัยไว้เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นจึงทรงตรัสเรียกภิกษุผู้กระทำผิดมาสอบถามว่าทำผิดจริง หรือไม่อย่างไร ถ้ากระทำผิดจริงก็ทรงยกเหตุนั้นขึ้นเป็นบทบัญญัติเพื่อกันมิให้ภิกษุกระทำผิดอีก ดังนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้ความสำคัญกับงานก่อสร้างมาก ก็เพื่อไม่ให้พระภิกษุรบกวนสัตว์ที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อน และไม่ให้รบกวนชาวบ้านจนเกินไป เพื่อไม่ให้ภิกษุกระทำผิด

^๕ว.จ. (ไทย) ๓/๓๒๓/๑๔๓ – ๑๔๘.

๒.๓ ประเภทของงานนวกกรรม

ประเภทของงานนวกกรรมในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต และไม่ทรงอนุญาต ดังจะได้อธิบายต่อไป

๒.๓.๑ ประเภทงานนวกกรรมที่ทรงอนุญาต

ประเภทงานนวกกรรมที่ทรงอนุญาต คือ งานที่ทำแล้วไม่ผิดศีล ผิดวินัย ทำแล้วไม่มีใครติเตียน ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในพระวินัยปิฎก จุลวรรค กล่าวถึงการก่อสร้างวิหารถวายแก่พระองค์ และหมู่สงฆ์ โดยมีพระองค์ทรงเป็นประมุขดังนี้

...ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถา ในเพราะเหตุเป็นเค้ามูล ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร ๑ เรือนมุงแถบเดียว ๑ เรือนชั้น ๑ เรือนโล้น ๑ ถ้า ๑

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงกรุงสาวัตถี อนาถบิณฑิกคหบดี ทราบว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถบิณฑิกคหบดีในกรุงสาวัตถีนั้น ครั้งนั้น อนาถบิณฑิกคหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับครั้งถึงแล้วได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีผู้นั้น ที่สมควรแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมกับภิกษุสงฆ์ทรงรับภัตตาหารของข้าพระพุทธเจ้าเพื่อเจริญกุศลในวันพรุ่งนี้เถิดพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยคุณิภาพ ครั้นอนาถบิณฑิกคหบดีทราบการที่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้วจึงลุกจากอาสนะถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วกลับไป ครั้นราตรีนั้นผ่านไป อนาถบิณฑิกคหบดีสั่งให้จัดเตรียมของเคี้ยวของฉันอันประณีตให้คนไปกราบทูลภัตตาคารว่า “ถึงเวลาภัตตาหารแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ภัตตาหารเสร็จแล้ว” ครั้นเวลาเช้าพระผู้มีพระภาคทรงครองอันตราวาสกทรงถือบาตรและจีวรเสด็จไปนิเวศน์ของอนาถบิณฑิกคหบดี ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวายพร้อมกับภิกษุสงฆ์ อนาถบิณฑิกคหบดีได้นำของเคี้ยวของฉันอันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานด้วยตนเอง กระทั่งพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จ แล้วทรงห้ามภัตตาหารแล้วละพระหัตถ์จากบาตรจึงนั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าพระพุทธเจ้าจะปฏิบัติอย่างไรในพระเชตวัน พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงจัดถวายเชตวันแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา” อนาถบิณฑิกะรับสนองพระพุทธคำรัสแล้วได้ถวายพระเชตวันแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาอนาถบิณฑิกคหบดีด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่าดังนี้

วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น ยังป้องกันงูและ
ฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้นยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวาย
วิหารแก่สงฆ์เพื่อหลีกเร้นอยู่เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจและเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้า

ทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้นผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของ
คนพึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหุสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด อีกประการหนึ่งผู้เป็น
บัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหุสูตผู้ปฏิบัติตรงพึงถวายข้าว น้ำผ้าและเสนาสนะอัน
ควรแก่ท่านเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา
ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้^๖

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาแก่นาถบิณฑิกคหบดีด้วยพระคาถาเหล่านี้
แล้วทรงลุกจากอาสนะเสด็จกลับและตรัสไว้ในเสนาสนักขันธกวรรณา โดยมีใจความดังนี้

อนาถิกคหบดีสร้างวิหาร บนพื้นที่ประมาณ ๘ กรีส^๗ ด้วยทรัพย์แผ่นดินอีก ๑๘ โกลี
ถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า และหมู่ภิกษุสงฆ์ไว้ในพระพุทธศาสนา

คหบดีชื่อปุณฺณพสุมิต ได้ซื้อพื้นที่ประมาณโยชน์หนึ่งด้วยปฐูทองคำ (เต็มพื้นที่)
สร้างวิหารถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสี

สิริวัฑฒคหบดี ได้ซื้อพื้นที่ประมาณ ๓ คาวุต^๘ ด้วยลาดไม้เส้าทองคำ สร้างวิหารถวาย
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า สิริ

โสถถิกคหบดี ได้ซื้อพื้นที่ประมาณถึงโยชน์ ด้วยลาดผาลทองคำสร้างวิหารถวายพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า เวสสภู

อุจจุตคหบดี ได้ซื้อพื้นที่ประมาณคาวุตหนึ่ง ด้วยเรียงเท้าช้างทองคำสร้างวิหารถวาย
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กกุสันธะ

อุคคคหบดี ได้ซื้อพื้นที่ประมาณถึงคาวุต ด้วยเรียงอิฐทองคำสร้างวิหารถวายพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงพระนามว่า โกนาคมนะ

สุมังคลคหบดี ได้ซื้อพื้นที่ประมาณ ๒๐ อสุภะ^๙ ด้วยเรียงเต้าทองคำสร้างวิหารถวาย
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ

สุทัตถคหบดี ได้ซื้อพื้นที่ประมาณ ๘ กรีส ด้วยเรียงกหาปณะสร้างวิหารถวายพระผู้มี
พระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ฉะนั้นแล

๒.๓.๒ ประเภทงานนวัตรกรรมที่ไม่ทรงอนุญาต

ประเภทงานนวัตรกรรมที่ไม่ทรงอนุญาตคือ งานที่ทำลงไปแล้วผิดพระวินัย ดังเรื่องสร้าง

^๖วิ.จู.(ไทย) ๗/๓๑๕/๑๓๑

^๗๑ กรีส=๑๒๕ สอก,หรือ ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ สอก.

^๘๑ คาวุต = ๑๐๐ เส้น.

^๙๑ อสุภะ= ๕๒ วา.

อาบัติสังฆาทิเสส ฯลฯ เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ ต้องอาบัติทุกกฏกับอาบัติสังฆาทิเสส ฯลฯ เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบต้องอาบัติสังฆาทิเสส^{๑๗}

สงฆ์แสดงพื้นที่ให้ สร้างค้ำ

ภิกษุสั่งว่า “จงสร้างวิหารให้เรา” แล้วหลีกไป ผู้รับคำสั่งสร้างวิหารที่สงฆ์แสดงพื้นที่ให้เป็นพื้นที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าเขาสร้างค้ำไว้ ภิกษุนั้นกลับมาพึงให้วิหารนั้นแก่ภิกษุอื่นหรือก่อสร้างใหม่ ถ้าไม่ให้ภิกษุอื่นหรือไม่ก่อสร้างใหม่ ต้องอาบัติทุกกฏ ๒ ตัว ฯลฯ เป็นพื้นที่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบ ต้องอาบัติทุกกฏ ฯลฯ เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบต้องอาบัติทุกกฏ ฯลฯ เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบไม่ต้องอาบัติ^{๑๘}

สร้างค้ำ สร้างต่อ

วิหารตนสร้างค้ำไว้ ภิกษุสร้างต่อจนสำเร็จด้วยตนเองต้องอาบัติสังฆาทิเสส วิหารตนสร้างค้ำไว้ ภิกษุใช้ผู้อื่นสร้างต่อจนสำเร็จต้องอาบัติสังฆาทิเสส^{๑๙}

จึงสรุปได้ว่าความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงงานนวัตรกรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตในที่นี้ผู้วิจยขมาเพียงการสร้างวิหารเท่านั้นแต่ยังมีอีกมากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต เช่น เสนาสนะ อุโบสถ การซ่อมแซมเสนาสนะที่อยู่อาศัยที่ชำรุดทรุดโทรมเหล่านี้พระพุทธรองค์ที่ทรงอนุญาตไว้เหมือนกัน

๒.๔ เสนาสนะที่ทรงอนุญาต

เสนาสนะถือเป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ อย่างของมนุษย์ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพ เพราะเป็นที่อยู่อาศัยในยามพักผ่อนอิริยาบถหรือทำกิจกรรมอย่างอื่นในชีวิตของตน และนอกจากนี้ยังใช้สำหรับประกอบกิจกรรมประจำวันของมนุษย์อีกด้วย กล่าวคือ บ้าน ดิถ สำหรับคฤหัสถ์ และ โคนไม้ กุฏิ และถ้ำ สำหรับพระภิกษุเพื่อใช้สอยในกิจทั้งหลาย

๒.๔.๑ ความหมายของเสนาสนะ

คำว่า “เสนาสนะ” เป็นภาษาบาลี มีศัพท์วิเคราะห์ว่า เสนาสนนฺติ สยณญฺ อาสนญฺ ยตุถฺยิ เสดฺติ วิหาเร วา เสนาสนนฺติ วุจจติ^{๒๐} แปลว่า บทว่า เสนาสนะ หมายถึงที่นั่งนอน และที่นั่ง ก็

^{๑๗}วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๗๕/๔๐๕.

^{๑๘}วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๗๗/๔๑๐.

^{๑๙}วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๗๘/๔๑๐.

^{๒๐}พระพุทธรโมสาจารย์, วิสุทธิมคฺคปกรณ์สูตรสปลฺลโม ภาค ๑ นาม แปลโดย มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๑-๔๒.

ภิกษุ นอนในที่ใดๆ จะในวิหารหรือโรงเรือนต่างๆ มิเพิงเป็นต้นก็ตาม ที่นั้นๆชื่อว่าเสนาสนะ ภิกษุ ย่อมนั่ง คือย่อมนั่งพักอยู่ในที่ใดๆ ที่นั้นๆ ชื่อว่าเสนาสนะ รวมสองคำนั้นเข้าด้วยกัน เรียกว่าเสนาสนะ

เสนาสนะมักเป็นคำที่ใช้คู่กันโดยภาพรวม คือเสนาสนะทุกอย่างที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่สามารถอำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติธรรมดำเนินไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์สูงสุดของพรหมจรรย์คือการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เรียกว่านิพพาน ทั้งเป็นประโยชน์ต่อการบำเพ็ญบุญกุศลของพุทธศาสนิกชน ซึ่งเสนาสนะในงานวิจัยนี้ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนามีความหมาย ๓ นัยดังนี้

๑. ความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎก

เสนาสนะจำพวกแรก หมายถึง โคนไม้ (รุกขมูล)^{๒๑}หรือคันศรียาโพธิ์ในปัจจุบันตั้งอยู่ในพุทธคยาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ บริเวณนี้เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อการอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสที่มีการปฏิเสธลัทธิการอ้อนวอน บวงสรวงต่อเทพเจ้าใดๆ ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ทำให้พระองค์ต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่จิตใจของประชาชนในชมพูทวีปหรือชาวโลกอย่างทั่วถึง โดยทรงอาศัยพระกรุณาเปี่ยมล้นต่อสรรพสัตว์ผู้ได้รับความทุกข์ต่างๆ ให้ได้รับผลานิสงส์แห่งกระแสธรรม ตลอดระยะเวลาที่ประทับอยู่ในเสนาสนะนี้ พร้อมกันนั้นทรงมุ่งการประกาศพระสัทธรรมเพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคม ทั้งตามหัวเมืองและชนบทต่างๆ ให้มีความเจริญรุ่งเรืองด้วยศีลธรรมอันถูกต้องดีงาม เป็นการปลูกฝังทัศนคติต่อการดำรงตนใหม่ ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจใดๆ ครอบงำ มีเสรีภาพทางความคิด เกิดความมั่นคงต่อจิตวิญญาณที่ดีจนสามารถฝึกฝนพัฒนาบุคคลผู้หลงผิด ให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามองค์ความรู้อันถูกต้อง เพราะทุกชีวิตที่เกิดมาต่างรักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

ถ้า^{๒๒}เช่น ถ้ำคสิริ เป็นที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาหรือทรงทดลองการปฏิบัติธรรมซึ่งโยคีทั้งหลายนิยมปฏิบัติกันในยุคนั้น มีวิธีการที่มากมายซึ่งเป็นวิธีที่ลำบากแก่บุคคลทั่วๆ ไปจะทำได้ก็ตาม ซึ่งเชื่อถือกันว่าเป็นการยอมทำตนให้ถึงที่สุดทุกข์ จนความจริงปรากฏแก่พระองค์ว่ามีใช้หนทางที่จะตรัสรู้ธรรมได้เป็นแน่ เพราะเป็นวิธีการที่ทำให้ทรงลำบากพระวรกายและพระหฤทัยอย่างยิ่งยวด จึงทรงหาวิธีการใหม่ ทรงเลือกวิธีการสายกลางหรือสายกลางคือมัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นแนวทางใหม่ เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นับเป็นวิธีสุดท้ายของการปฏิบัติธรรมคือ ไม่ยิ่งเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ในการประพฤติพรหมจรรย์ของพระองค์ในครั้งนั้น

^{๒๑}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๓๘-๔๔.

^{๒๒}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๒๐/๖๕๓.

นอกจากนี้ แม้ถ้าสุกราชาดา สถานที่บำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงคืออรหัตตผลของพระสารีบุตรเถรอัคระสาวกเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็นับเข้าในที่นี้

ป่า เป็นที่มีความสำคัญต่อการประพาศพรหมจรรย์ของพระสงฆ์ทั้งปวง เช่น เวฬุวัน (ป่าไผ่)^{๒๓} และลัฏฐิวัน (สวนตาลหนุ่ม) ที่พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งเมืองราชคฤห์เป็นผู้จัดถวายก็ดี ชิวกัมพวัน (ป่ามะม่วง) ที่หมอชีวกโกมารภัจจ์แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านการตรวจโรคประจำพระองค์ เมืองราชคฤห์เป็นผู้จัดถวายก็ดี เสนาสนะป่าเหล่านี้ มีบทบาทอย่างมากต่อการประพาศพรหมจรรย์ เพราะเป็นที่ที่มีธรรมชาติเงียบสงบ เหมาะสำหรับนักบวชที่จะใช้ชีวิตอย่างสมณะมาพิจารณาตน หรือตรวจสอบตนตามพระวินัย อันเป็นกิจสำคัญในการดำเนินชีวิตของบรรพชิต โดยการทำความเพียรให้บรรลุเป้าหมาย ดังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ภิกษุทั้งหลาย นัน โคนไม้ นัน เรือนว่างเปล่า เธอทั้งหลายจงเพ่งพินิจ อย่าประมาท
อย่าได้เป็นผู้มีความเดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นคำปราศรัยของเรา แก่เธอทั้งหลาย^{๒๔}

เป็นพุทธวิธีที่ประสงค์ให้ภิกษุริบทำความเพียรทางจิต ไม่ประมาทหรือหลงทำกิจอย่างอื่น อันเป็นผลต้องเดือดร้อนในภายหลัง เพื่อต้องการให้ภิกษุทั้งหลายรู้จักคัดเลือกเสนาสนะที่เหมาะสมหรือสัปปายะแก่ตน แสดงว่าเสนาสนะในที่นี้ หมายถึง ที่อยู่อาศัย ในสมัยนั้นทรงถือเอาทุกที่ที่ไม่มีเจ้าของจับจอง ปัจจุบันถ้าจะนับเอาป่าช้าหรือสุสานก็ย่อมเป็นเสนาสนะสำหรับผู้ใคร่ต่อการศึกษาพิจารณาตนเองได้เช่นกัน เพราะทุกชีวิตที่เกิดมาจะต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ควรไตร่ตรองให้เห็นด้วยปัญญาที่แท้ เรียกว่า ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ไม่เที่ยงแท้ ทุกขัง เป็นทุกข์ ทนได้ยาก และอนัตตา ความไม่มีตัวตน ที่น่ายึดมั่น จนสามารถปรับทัศนคติของตนโดยการวางตนได้เหมาะสม มองเห็นคุณค่าของสรรพสิ่งอย่างครบถ้วน

เสนาสนะจำพวกที่สอง หมายถึง กุฎิ^{๒๕} หรือพระคันธกุฎิ เสนาสนะที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า ใช้สำหรับทรงพักอาศัยในบางโอกาสเท่านั้น จะเห็นได้ว่า เมื่อจำนวนของพระภิกษุสงฆ์มีเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับเสนาสนะที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นก็ไม่เพียงพอ พวกชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัย จึงได้ขอร้องให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะเพิ่มเติม

^{๒๓}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๕๕/๔๕๓.

^{๒๔}อ้างแล้ว.

^{๒๕}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๔๘/๓๘๓.

ศาลา^{๒๖} หมายถึงที่พักชั่วคราวในอดีตและมีการปรับปรุงให้เป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของเหล่ากุลบุตรผู้เข้าอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณร เพื่อฝึกฝนพัฒนาความรู้ทางคันถธุระหรือปริยัติธรรม

นอกจากนั้นปัจจุบันศาลายังเป็นที่บำเพ็ญประโยชน์ของชุมชนอีกด้วย เช่น เป็นที่ประชุมหรือนัดหมายของชุมชนหรือใช้เป็นที่ทำกิจกรรมอย่างอื่นร่วมกับหน่วยงานของราชการ เรียกว่าเป็นการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างวัดกับชาวบ้านเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนให้ดีขึ้น

ธรรมสภา^{๒๗} หมายถึง เสนาสนะที่ประชุมทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา หรือการทำกิจกรรมที่จัดขึ้นในโอกาสต่างๆ และการแสดงพระธรรมเทศนาแก้ปัญหาของประชาชนในถิ่นนั้นๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติของสังคม ระบบการปกครอง ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีให้ถูกต้องระหว่างวัดกับชาวบ้านให้มีความมั่นคง จนสามารถมีอยู่ชีวิตที่เป็นจริงเกื้อกูลกันและกัน

ส่วนปราสาท^{๒๘} หมายถึง เรือนยอด เช่น โลหปราสาท อันเช่นกับเสนาสนะที่นางวิสาขา มหาอุบาสิกาขายเครื่องประดับซื้อมหาดาปราชัน เป็นเงิน ๕ โกฏิ สร้างวัดถวาย จัดเป็นเสนาสนะที่เป็นสิ่งปลูกสร้างทั้งนั้น

เมื่อพิจารณาตามลักษณะของเสนาสนะทั้งหมดนั้น ทำให้ทราบเหตุผลความต้องการและวิวัฒนาการของเสนาสนะมาตามลำดับ คือเสนาสนะในเบื้องต้นมีลักษณะเป็นสิ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่มีความใหญ่โตอะไรมากนัก สามารถแสวงหาได้ง่าย เช่น โคนไม้หรือต้นศรีมหาโพธิ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรมโดยไม่ต้องไปคำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างอื่นใดเลย แม้ถ้าก็เช่นกันสามารถนำมาใช้เป็นเสนาสนะสำหรับเจริญจิตภาวนา เพราะเกิดมีอยู่แล้วตามภูเขา ไม่ต้องลำบากด้วยการแสวงหาวัสดุใดๆ มาก่อสร้างเลย นอกจากใช้ประโยชน์ในการเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว สามารถใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ด้วย กล่าวคือเป็นสถานที่ประชุมทำสังคายนารวบรวมพระสัทธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ได้ เช่น ในคราวที่พระมหากัสสปะเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นประธานฝ่ายฆราวาส ใช้ถ้ำสัตตบรรณคูหา^{๒๙} แขวงกรุงราชคฤห์ นัดประชุมพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เป็นที่ทำปฐมสังคายนาเพื่อรวบรวมพระธรรมวินัยให้สำเร็จแล้วเป็นต้น

^{๒๖}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๓/๔๕๖

^{๒๗}ที.ม.อ. (ไทย) ๑๐/๒๕๓/๒๐๔.

^{๒๘}วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๕๐/๘๔.

^{๒๙}วิ.จุ.อ. (ไทย) ๑/๓/๓๘๑.

ในสมัยพุทธกาล เสนาสนะในพุทธสถานหรือวัดวาอารามเกิดขึ้นมากมายเหล่านั้นต่างได้รับแรงศรัทธาจากประชาชนโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์เป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ทรงให้การคุ้มครองอุปถัมภ์แก่พระพุทธศาสนามีการสร้างวัดถวายมากมาย เช่น วัดเวฬุวัน (ป่าไผ่) ที่พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งเมืองมคธ ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานเพื่อใช้เป็นที่พักพิงพระภิกษุสงฆ์และประกาศพระสัทธรรมแก่ประชาชนผู้เลื่อมใสศรัทธา วัดเชตะวันมหาวิหารที่เศรษฐีอนาถปิณฑิกะเมืองสาวัตถีร่วมกับเจ้าชายเชตมิจิตศรัทธาสร้างถวายแด่พระพุทธเจ้า เป็นต้น ก็เป็นเสนาสนะขยายเพิ่มเพื่อกิจกรรมของพระพุทธศาสนาทั้งนั้น เพราะเสนาสนะส่วนใหญ่จะมีลักษณะของพื้นที่เป็นบริเวณป่าขนาดใหญ่ เงียบสงัดจากเสียงรบกวน การเข้าไปอยู่อาศัยของพระสงฆ์ในครั้งพุทธกาล มักเน้นการรักษาป่าตามธรรมชาติไว้เป็นหลัก โดยไม่มีการทำลายสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ให้ได้รับความเสื่อมโทรมแต่อย่างใด

๒. ความหมายตามคัมภีร์อรรถกถา

เสนาสนะที่พระอรรถกถาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์เพื่ออธิบายพุทธพจน์ให้เกิดความเข้าใจชัดเจนตรงกันและง่ายแก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จำแนกเสนาสนะเป็น ๕ ประเภท ดังนี้

- ๑) วิหาร ได้แก่ ที่อยู่อาศัยอันพ้นจากเรือนมุงแถบเดียว
- ๒) เรือนมุงแถบเดียว (อตุณโยค) ได้แก่ เรือนที่โค้งค้งปีกครุฑหรือเรียกว่า เพิง
- ๓) เรือนชั้น (ปราสาท) ได้แก่ ปราสาทยาว
- ๔) เรือนโล้น (หมมิมย) ได้แก่ ปราสาทแต่มียอดตั้งอยู่บนพื้นอากาศ
- ๕) ถ้ำ (คูหา) ได้แก่ ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน^{๓๐}

เสนาสนะทั้ง ๕ ประเภทเหล่านี้ มีความพิเศษออกไปจากจำพวกข้างต้น คือเน้นการใช้สอยและความจำเป็นในเสนาสนะของหมู่คณะที่เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น และเรือนโล้น ซึ่งมีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าที่อยู่จำพวกแรก โดยสามารถใช้บรรจุจำนวนผู้คน que เข้ามาอาศัยได้มากขึ้น เป็นเสนาสนะที่ผู้คนทั่วไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้เป็นอย่างดี แต่จะต้องใช้แรงงานคนสร้างอย่างมาก เป็นการร่วมกันสร้างด้วยความศรัทธาของประชาชนอีกด้วย จึงสำเร็จลุล่วงไปได้ ส่วนถ้ำก็มีขนาดใหญ่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ถ้ำที่มีชื่อเสียง เช่น ถ้ำอชันตะ (Ajanta) มีลักษณะการสร้างโดยสกดหินตามหน้าผา เป็นเสาค้ำ ผนัง เพดาน สลัก หรือพระพุทธรูป

^{๓๐} พระพุทธโฆษาจารย์, จตุตถสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย จุลวรรค วรรคณา, ทรงแปลโดย สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร ป.ธ. ๘), พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๑.

ใช้เป็นที่พักและจำพรรษาของพระสงฆ์ได้อีกด้วย^{๓๐} แม้ในสมัยพุทธกาลมีการสร้างถ้ำขึ้นในรัชกาลของพระมหากษัตริย์ที่เป็นพุทธมามกะ เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูปใช้ถ้ำตัดบรรณคูหา เพื่อทำปฐมสังคายนาพระพุทธานุศาสน์ขึ้นเป็นครั้งแรก เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ผู้เข้าร่วมทำสังฆกรรมมีมากกว่าเสนาสนะขนาดอื่นจะรองรับได้ ทั้งนี้เพื่อสนองให้กิจกรรมของคณะสงฆ์มีความเจริญก้าวหน้าต่อไปอีกทั้งเพื่อความมุ่งหมายในการศึกษาเผยแผ่พระสัทธรรมให้กว้างขวาง และป้องกันเหตุเสื่อมเสียหรือภัยในอนาคตอีกด้วย

แม้ว่าพระพุทธรูปทรงอนุญาตการสร้างเสนาสนะแล้วก็ตาม แต่พุทธประสงค์ดังกล่าวก็เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวบ้านในถิ่นนั้นๆ ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของพระสงฆ์เท่านั้น มิใช่เป็นการสนับสนุนสิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นภาระแก่ชาวบ้าน แต่ให้เป็นไปตามกำลังความพร้อมของชุมชน อาศัยมูลเหตุดังกล่าวนี้ จึงเป็นเครื่องมือทดสอบฝึกฝนให้พระสงฆ์ไม่ติดอยู่กับที่อยู่ของตน และเกิดความเห็นที่ถูกต้องว่าสิ่งทั้งหลายเป็นเพียงเสนาสนะเท่านั้น มิใช่ของเรา มิใช่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง รู้จักวางใจเป็นกลางได้ จะได้ไม่หมกมุ่นอยู่กับที่อยู่มากเกินไปจนขอบเขต ฉะนั้นการพัฒนาวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับความเป็นสมณะจะเกิดขึ้นมากขึ้นเพียงใดจึงอยู่ที่ตัวศาสนทายาทว่ามีความรู้ความเป็นอยู่ที่เหมาะสมหรือไม่อีกด้วย หากสามารถทำความเข้าใจให้ถูกต้องทางปฏิบัติ ย่อมเป็นการปูพื้นฐานของชีวิตไปในตัว จึงมีความจำเป็นในการสื่อสารให้สังคมภายนอกได้รับทราบเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจกันระหว่างกลุ่มชนทั้งสองฝ่ายให้เกิดการปฏิบัติตัวที่ถูกต้อง

๓. ความหมายตามแนวคิดของนักปราชญ์ปัจจุบัน

เสนาสนะที่นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้ให้ความหมายเอาไว้ ๒ นัยคือ ความหมายที่ ๑ หมายถึง รูปธรรมหรือตัวเสนาสนะ ความหมายที่ ๒ หมายถึง นามธรรมหรือคุณลักษณะพิเศษที่แฝงอยู่ในเสนาสนะ ดังจะได้อธิบายจากแนวคิดนักปราชญ์ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) วัดสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี กล่าวถึงเสนาสนะตามแนวทางการปฏิบัติสมณธรรม ว่า มี ๔ อย่างคือ

อย่างที่ ๑ พุคภาษาคนธรรมคา คำตอบก็คือ ที่อยู่หมู่ที่ ๖ ตำบลเสม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

อย่างที่ ๒ พุคโดยภาษาที่ติกว่านั้น จริงกว่านั้น คือ ภาษาจิตอธิบายว่า จิตที่เห็นสวนโมกขนั่นแหละมีสวนโมกข์

^{๓๐}ปัญญา เทพสิงห์, ศิลปะเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

อย่างที่ ๓ พุทธโดยภาษาธรรมะชั้นธรรมคาๆ อธิบายว่า “โมกซ์” แปลว่า “เกลี้ยง” คือจิตเกลี้ยงจากกิเลส ฉะนั้น จิตเกลี้ยงจากกิเลส อยู่ที่ไหน ตรงนั้นแหละเป็นสวนโมกซ์ หรือเป็นที่โมกซ์ (เกลี้ยง)

อย่างที่ ๔ พุทธเป็นภาษาธรรมะชั้นละเอียด อธิบายว่า สวนโมกซ์อยู่ในจิตที่เกลี้ยง คือภาวะของจิตที่เกลี้ยงจากสิ่งหุ้มห่อ ประดุจ ยึดถือภาวนานั้น (ภาวะที่ไม่มีสิ่งห่อหุ้ม ประดุจยึดถือ) อยู่ในจิตหรืออยู่ที่จิต จึงว่า สวนโมกซ์เข้าไปอยู่ที่จิต^{๒๒}

ท่านพุทธทาส ได้อธิบายว่า ความหมายเสนาสนะอย่างที่ ๑ นั้น เป็นการบอกถึงสถานที่ตั้งเสนาสนะ โดยตรงหรือภาษาคนที่พูดกันโดยทั่วๆ ไปที่ใช้สื่อสารกันอยู่ ซึ่งเข้าใจง่ายหมายถึง หมู่ที่ ๖ ตำบลเสม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อย่างที่ ๒-๓ เป็นการบอกถึงองค์ประกอบว่า มีหลักการของเหตุปัจจัยอย่างนี้ จึงทำให้เสนาสนะมีความหมายมากกว่าตัวเสนาสนะบุคคลได้ฝึกฝนตนโดยเน้นไปที่สภาพจิตที่เกลี้ยง (หมด) จากกิเลสเครื่องมัวหมองนั้น ไม่จำเป็นต้องอาศัยสถานที่แต่อย่างใดเลย เพียงอาศัยการฝึกฝนตนอย่างถูกต้องเท่านั้นปฏิบัติได้เท่าไรก็สามารถหาความสุขได้เท่านั้น อย่างที่ ๔ เป็นการเชิญชวนว่า ใครๆ ก็ตามที่สามารถอบรมฝึกฝนจิตของตนให้เกลี้ยงจากกิเลสได้เพียงเท่านี้จิตของผู้นั้นก็จะเป็นสวนโมกซ์หรืออยู่ในสวนโมกซ์ได้อย่างปลอดภัย โดยไม่ต้องอยู่ได้อ่านาจากกิเลสของตน จึงไม่ต้องค้นหาสวนโมกซ์อีกต่อไป เพราะสวนโมกซ์มีอยู่แล้วที่ตัวเราทั้งหลายซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่ง่ายกว่าวิธีไหนๆ ทั้งหมด แต่ก็น้อยคนจะทำได้ซึ่งท่านแนะนำว่ามันเป็นวิธีที่ถูกต้องที่สุดที่มนุษย์ควรใส่ใจให้มาก

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึง เสนาสนะตามแนวทางการปฏิบัติสมณธรรม คือ เสนาสนะ ในทางพระพุทธศาสนามีความหมายว่า ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้โคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ก็เรียกเสนาสนะเหมือนกัน^{๒๓}

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ความหมายของ เสนาสนะว่า เสนาสนะ หมายถึง อาคารสถานที่ซึ่งใช้เป็นที่พักอาศัยหรือเป็นที่ทำกิจกรรมของพระสงฆ์ได้และหมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นที่นั่งที่พิง ที่หมุนได้ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่นอน หมอน พรม ที่ปูนอน ผ้าปูนั่ง เป็นต้น^{๒๔}

^{๒๒} รัญจวน อินทรกำแหง, สวนโมกซ์ทำไม? ทำไมสวนโมกซ์? ภาคสอง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๙), หน้า ๙-๑๐.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๕.

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรรถา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕๕.

นักปราชญ์ทั้งสองท่านหลังนี้ให้ความหมายเสนาสนะที่เป็นสิ่งของที่สามารถสัมผัสได้ ซึ่งสามารถมองเห็นได้ด้วยมังสะจักษุหรือตาเนื้อของมนุษย์ โดยอธิบายว่าทุกสิ่งที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ในชีวิตของนักบวชอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัยนั้น ถือว่าเป็นเสนาสนะได้ ทั้งนี้ นับตั้งแต่กุฏิ อุโบสถ เติง ศาลา แก้วี หมอน เป็นต้น ส่วนการจัดทำกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในเสนาสนะเหล่านี้ต้องดำเนินอยู่ได้พระวินัยเท่านั้น โดยไม่เป็นการทำล่วงละเมิดหรือทำลายสิกขาบทใดๆ ให้เสื่อมเสียไปแต่ประการใด เพราะเป็นการศึกษาในด้านการพัฒนาชีวิตให้ถูกต้องและสูงขึ้นตามวิถีทางของพระพุทธศาสนา

จึงสรุปได้ว่า เสนาสนะในความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ ที่อยู่อาศัยชนิดเดิมหรืออย่างแรก ไม่มีสิ่งรบกวน ให้ได้ง่าย สะดวกแก่การใช้สอย ได้แก่ โคนไม้ ถ้ำ ป่าไม้ เพราะเป็นธรรมชาติมีอยู่มากมาย เป็นสิ่งที่ใช้เฉพาะบุคคลเท่านั้น มีขนาดใหญ่โต สะดวกต่อการดูแลรักษา และอีกนัยหนึ่ง หมายถึง ศาลา ธรรมสภา และปราสาท ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์ทำขึ้นและมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยม สามารถเอื้อประโยชน์ด้านกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตามวาระสำคัญๆ จึงต้องมีลักษณะใหญ่โต หรูหรา สง่างาม ใช้ทุนสร้างมาก ต้องอาศัยบุคคลที่มีทุนทรัพย์หรือความพร้อมทุกอย่างเป็นผู้สร้างถวาย รวมถึงอาศัยผู้ดูแลรักษาเสนาสนะดังกล่าวมากตามจำนวนพื้นที่ใช้สอย

ความหมายตามคัมภีร์อรรถกถา คือ ที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์เหมือนกันเพียงแค่เพิ่มเติมจากที่ปรากฏอยู่เดิม ได้แก่ วิหาร เรืองมุงแถบเดียว (เพิง) เรือนชั้น เรือนโล้น และถ้ำ เป็นเสนาสนะที่ต้องอาศัยกำลังคนมากตลอดถึงทุนทรัพย์ ซึ่งส่วนใหญ่มีเจ้าภาพเป็นผู้ดำเนินการให้แล้วเสร็จเช่นกัน พระสงฆ์ไม่จำเป็นต้องลำบากนัก บางอย่างใช้งานนอกประสงค์เพื่อตอบสนองกิจกรรมของพระสงฆ์ เช่น ถ้ำ ใช้เป็นที่ประชุมสังคายนาพระธรรมวินัย เป็นต้น ดังนั้น เสนาสนะที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์แก่สังคมสงฆ์และสังคมบ้าน ซึ่งสถานที่หลายแห่งได้กลายเป็นที่มีคุณค่าทางจิตใจและทางวัฒนธรรมของชนชาตินั้นๆ ไปโดยปริยาย

ความหมายของเสนาสนะตามแนวคิดของนักปราชญ์ปัจจุบัน คือ สิ่งของทุกอย่างที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตแบบประหยัด เรียบง่าย แต่สามารถใช้ประโยชน์ของพระสงฆ์ได้โดยไม่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ กุฏิ ศาลาการเปรียญ อุโบสถ วิหาร โ提ะ เติง ตัก เพราะครุภัณฑ์ทั้งหมดสามารถใช้เป็นเครื่องใช้สอยที่สอดคล้องกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวัด ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ดูแล และเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชุมชนในหมู่บ้าน เป็นอุปการะต่อการปฏิบัติพรหมจรรย์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้สะดวกยิ่งขึ้นทั้งนี้จะต้องไม่ขัดกับพระวินัยบัญญัติ ไม่เป็นแหล่งมียาขายมุขเข้ามาเกี่ยวข้องกับวัดของสมณะโดยประการทั้งปวง คือตัวบุคคลต้องรู้จักเลือกใช้สอยบริหารทุกอย่างโดยเป็นผู้มีใจสูงไม่ยึดติดในเสนาสนะต่างๆ ทั้งที่เป็นสถานที่-บุคคล-สิ่งของอะไรๆ ฉลาด

รอบรู้ในธรรมชาติทั้งปวงนั่นเอง เรียกว่า อยู่ในเสนาสนะอันสัปปายะอันพอเหมาะพอควร ทางพระพุทธศาสนาถือว่าการอยู่ในภูมิประเทศสมควรหรือสัปปายะ เป็นการสร้างสรรค์อุดมมงคลให้แก่ชีวิตของมนุษย์ที่เกิดบนโลกนี้อย่างแท้จริง

๔.๒.๒ องค์ประกอบของเสนาสนะ

ศาสนทายาทหรือภิกษุจะสามารถทำหน้าที่ของตนให้บรรลุจุดหมายในประกาศศาสนธรรมคำสอนสำเร็จได้นั้น จักกล่าวถึงคุณสมบัติของบุคคลอย่างหนึ่ง ของเสนาสนะอย่างหนึ่ง องค์ประกอบของเสนาสนะซึ่งจะหมายถึงอะไรนั้นขอให้พิจารณาพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ อาศัยใช้สอยเสนาสนะอันประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่นานนักก็จะทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

(๑) เป็นผู้ที่มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบเพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค

(๒) เป็นผู้ที่มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบางประกอบด้วยไพศาตุสำหรับย่อยอาหาร สม่ำเสมอ ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด เป็นปานกลาง ควรแก่การบำเพ็ญเพียร

(๓) เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ทำตนให้เปิดเผยตามความเป็นจริงในศาสดาหรือมน เพื่อพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลาย

(๔) เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิดมีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่

(๕) เป็นผู้ที่มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความคิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นอย่างนี้แล^{๓๕}

หมายถึงผู้มีสิทธิใช้สอยเสนาสนะได้เต็มที่ซึ่งต้องมีคุณสมบัติเหล่านี้ มิได้บกพร่อง โดยเฉพาะข้อสุดท้ายคือเป็นผู้มีปัญญา สามารถพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างได้อย่างแจ่มแจ้งไม่เข้าข้างตัวเอง เพราะความรู้เข้าใจที่แจ่มแจ้งจะทำให้ผู้ถือเสนาสนะไม่ทรนงตัวนั่นเอง เกิดความฝึกฝนพากเพียรในหน้าที่ของตน ขอมุทิตตนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ทั้งจะได้ทำตนให้พ้นจากกิเลสตัณหาทั้งปวง ไม่เกิดความเก้อเขินในภายหลังได้ในเมื่อถูกถามถึงคุณวิเศษของตน

^{๓๕} อก.ทสก.อ. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๓-๑๕.

แม้ในสมณสัญญาบรรค หมวดว่าด้วยสมณสัญญาแห่งคตยปิณาสกัพระผู้มีพระภาค
ตรัสถึงสมณสัญญา (ความสำคัญว่าเป็นสมณะ) อีกว่า

ภิกษุทั้งหลาย สมณสัญญา ๓ ประการนี้ที่ภิกษุเจริญทำให้มากแล้วย่อมให้ธรรม ๙
ประการบริบูรณ์ สมณสัญญา ๓ ประการคือ

- ๑) เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์
- ๒) ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น
- ๓) มารยาทอย่างอื่นที่เราควรทำมีอยู่

สมณสัญญา ๓ ประการนี้แล ที่ภิกษุเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมให้ธรรม ๙ ประการ
บริบูรณ์ ธรรม ๙ ประการ อะไรบ้าง คือ

- (๑) เป็นผู้ไม่ปกปิดทำต่อเนื่อง ประพฤติต่อเนื่องเป็นนิตย์ในศีลทั้งหลาย
- (๒) เป็นผู้ไม่มีอภิขมา ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา
- (๓) เป็นผู้ไม่มีพยาบาท (ความคิดร้าย)
- (๔) เป็นผู้ไม่มีมานะ (ความถือตัว)
- (๕) เป็นผู้ใฝ่ต่อการศึกษา (พระธรรมวินัย)

(๖) เป็นผู้มีการพิจารณาปัจจัยทั้งหลายอันเป็นบริหารแห่งชีวิตว่า ปัจจัยเหล่านี้มี
ประโยชน์เช่นนี้ แล้วจึงบริโภค

- (๗) เป็นผู้ปรารภความเพียร

ภิกษุทั้งหลาย สมณสัญญา ๓ ประการนี้แล ที่ภิกษุเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมให้
ธรรม ๙ ประการนี้บริบูรณ์ เรียกว่า ทำให้ภิกษุที่ปฏิบัติความเพียรในเสนาสนะนั้น
เกิดขวัญและกำลังใจสนใจการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น แม้ประสบกับทุกขเวทนาทางกายก็
ตาม ทางใจก็ตามก็ไม่ละทิ้งข้อปฏิบัติกรรมฐานของตนทีเดียวเพราะระลึกถึงพุทธคำรัส
นี้อยู่เสมอ และองค์ประกอบของเสนาสนะที่จะเข้าอยู่อาศัยก็พึงศึกษาให้เข้าใจในที่นี้
อีกเช่นกัน ดังนี้

องค์ประกอบของเสนาสนะ มี ๕ อย่าง คือ เสนาสนะในธรรมวินัยนี้

๑) อยู่ไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก มีทางไปมาสะดวก กลางวันไม่พุดกพล่าน กลางคืนมีเสียง
น้อย ไม่อึกทึก มีเหลือบ ยุง แดด และสัตว์เลื้อยคลานกระทบน้อย

๒) เมื่อภิกษุอยู่ในเสนาสนะนั้น มีวิจร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวารที่
เกิดขึ้นโดยไม่ฝืดเคืองเลย

๓) ภิกษุเถระทั้งหลาย เป็นพหูสูตเรียนจบคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกาอยู่ใน
เสนาสนะนั้น

๔) ภิกษุนั้นเข้าไปหาภิกษุผู้เถรเหล่านั้น ในเวลาที่สมควรแล้วจึงสอบถามตามว่า พุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร เนื้อความแห่งพุทธพจน์นี้เป็นอย่างไร

๕) ภิกษุผู้เถรเหล่านั้น ย่อมเปิดเผยข้อที่ยังไม่เปิดเผย ทำข้อที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย และบรรเทาความสงสัยในธรรมที่น่าสงสัยหลายอย่างแก่ภิกษุนั้น

เสนาสนะประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๕ อาศัยใช้สอนเสนาสนะอันประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่นานนัก ก็จะทำให้แจ้ง... เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^{๓๖}

หมายถึง ลักษณะของเสนาสนะที่ดี สมควรแก่สมณะบริโภคใช้สอยโดยแท้ธรรมนิยมทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ดีเบื้องต้นของพระภิกษุที่จะเข้าไปอาศัยอยู่ในเสนาสนะที่สัปปายะ (สบาย) หรือเป็นการพัฒนาองค์กรที่ดีงาม คือพระภิกษุต้องสำรวจกาย วาจา เป็นแบบอย่างที่เหมาะสมกับคำว่า พระสงฆ์คือ “เนื่อนาบุญของโลก” สบายใจแก่ผู้อาศัย ซึ่งหมายรวมถึงพระเถระผู้อยู่อาศัยในเสนาสนะเหล่านั้นก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดีหรือเป็นสัมมาทิฐิแก่ภิกษุผู้ศึกษาเล่าเรียนทั้งหลาย ต่างฝ่ายต่างไม่ทอดธุระของกันและกันนั่นเองและเสนาสนะก็เกิดเป็นประโยชน์อย่างมากมายเพราะอาศัยเสนาสนะเช่นนั้นคือไม่อยู่ไกลเกินไปไม่อยู่ใกล้เกินไปจากหมู่บ้านมีจิวรวิณฑาตและคิลานปัจจัยบริบูรณ์ถ้าจะพูดในอีกนัยหนึ่งก็ได้แก่เป็นวัดที่ถูกต้องตามพระวินัยไม่มีเรื่องอบายมุขเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียนของพุทธบริษัทอย่างแท้จริงและที่สำคัญสามารถเป็นที่ดับทุกข์ร้อนของชาวบ้านถือเป็นแบบอย่างที่ดีนั่นเองส่วนผลบุญย่อมตกแก่ผู้กระทำคือชาวบ้านอย่างเต็มเปี่ยมด้วยบุญกุศลเพื่อประโยชน์แก่ปัจเจกชนตราบเท่าปัจจุบัน

๒.๔.๓ ประเภทของเสนาสนะ

การคัดเลือกประเภทเสนาสนะในพระพุทธศาสนาไว้เป็นแผนกหนึ่งๆ นั้นจะทำได้ถูกต้อง ผู้วิจัยจำเป็นต้องอย่างยั้งที่พึงศึกษาให้เข้าใจถึงหลักเกณฑ์หรือวิธีการแบ่ง เพื่อประกอบการตัดสินใจต่อการกำหนดเสนาสนะชนิดใดควรจัดเข้าในมาตรฐานใดหรือเสนาสนะ ชนิดไม่ควรจัดนั้น นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้กำหนดวิธีการแบ่งประเภทเสนาสนะไว้ ๒ อย่าง^{๓๗} ดังนี้

๑.เสนาสนะชนิดที่ตั้งอยู่ไกลออกไปจากหมู่บ้านของประชาชนเกิน ๒๕ เส้น หรือ ๕๐๐ ชั่วโมง (ตกลง) จัดเป็นเสนาสนะป่า

๒.เสนาสนะชนิดที่ตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านกว่าชนิดแรกนั้นจัดเป็น เสนาสนะบ้าน ซึ่งมีรายละเอียดในการวิจัยเพื่อหาจุดยืนต่อการประพาศพิพาทธรรมจรรยาที่เหมาะสม ดังนี้

^{๓๖} อ.ทสก.อ. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๓-๑๕.

^{๓๗} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๖๖/๑๘๑.

บรรดาเสนาสนะเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์ให้ภิกษุเป็นผู้ฉลาดควรพิจารณาเลือกเข้าไปอาศัยอยู่โดยแท้เพื่อความเหมาะสมกับบุคลิกภาวะ คุณสมบัติที่มีอยู่และยังไม่มีของตนเสียก่อนแล้วจึงอยู่อาศัยในเสนาสนะชนิดนั้นๆ ดังพระดำรัสในวนปิตถสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าไปอาศัยป่าทึบแห่งใดแห่งหนึ่งเมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าทึบนั้น สติที่ยังไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่สิ้นไป และภิกษุนั้นไม่ได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอยย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุนั้นควรพิจารณาอย่างนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าทึบนี้ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าทึบนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่สิ้นไป และเราก็ไม่ได้บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาตเสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุนั้นควรหลีกเลี่ยงไปเสียจากป่าทึบนั้น ไม่ควรอยู่ในเวลากลางคืน หรือในเวลากลางวัน^{๓๘}

เพราะไม่เป็นประโยชน์ต่อการประพาศพรหมจรรย์ของภิกษุทั้งหลาย จึงไม่ควรอยู่ในเสนาสนะเช่นนั้น แต่ถ้ามีสภาพต่างไปจากนี้ คือ

...ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าไปอาศัยป่าทึบแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าทึบนั้น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และภิกษุนั้นได้บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม่ง่ายยาก ภิกษุนั้นพึงพิจารณาอย่างนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าทึบนี้ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าทึบนี้ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็สิ้นไป และเราย่อมได้บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุ ส่วนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร ที่บรรพชิตจำต้องนำมาใช้สอย ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม่ง่ายยาก ภิกษุนั้นควรอยู่ในป่าทึบนั้นจนตลอดชีวิต ไม่ควรหลีกเลี่ยงไป^{๓๙}

ควรอยู่อาศัยในเสนาสนะเช่นนี้เพราะเป็นประโยชน์ต่อการประพาศพรหมจรรย์ของเธอเอง เพื่อความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายโดยแท้

^{๓๘}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๑-๑๕๔/๒๐๔.

^{๓๙}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๑-๑๕๔/๒๐๔-๒๐๖.

การที่พระพุทธองค์ต้องการให้พระภิกษุสงฆ์เลือกหาเสนาสนะที่เหมาะสมกับตนนั้นก็เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกต่อการประพฤติพรหมจรรย์นี้ให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัย เช่น รู้จักเสนาสนะที่เหมาะสม ไม่เหมาะสม ต้องรู้จักตนว่ามีโรคเบียดเบียนหรือไม่ หากมีก็ควรหลีกเลี่ยงเสนาสนะชนิดนั้นๆ เสียก่อนเพราะเป็นอันตรายต่อสุขภาพและการปฏิบัติสมณธรรมอีกต่อไปหาไม่แล้วพระภิกษุก็จะไม่รู้วิธีการป้องกันที่ดีพอ ทำให้เกิดผลเสียแก่ตนหรือทอดอโยก่าลังใจได้ในภายหลัง เพราะไม่เข้าใจในพุทธประสงค์ข้อนี้นั่นเอง ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อต้องการฝึกปรือด้านเจริญสมณธรรม ตามหลักการทางพุทธศาสนาควรเลือกชนิดแรก และเมื่อต้องการอนุเคราะห์ชาวบ้าน หรือเห็นความไม่สมบูรณ์ของตนอยู่ เช่น มีโรคภัยประจำตัวเบียดเบียน ควรเลือกเสนาสนะชนิดที่สอง

(๑) เสนาสนะป่า

ลักษณะของเสนาสนะป่าหรือเสนาสนะที่อยู่ใกล้กับธรรมชาติ ห่างจากหมู่บ้าน ๒๕ เส้นนั้น ประกอบด้วย โคนไม้ ถ้ำ ต้นโพธิ์ และธรรมชาติอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เช่นธารน้ำ ลำคลอง สระน้ำ ภูเขา หากสามารถเลือกเสนาสนะป่าได้เช่นนี้ ย่อมเหมาะสมกับผู้แสวงหาความก้าวหน้าด้านจิตวิญญาณที่มุ่งปฏิบัติฝึกฝนตนในทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงดังพระพุทธพจน์ว่า

“คาเม วา ยทิวา รณญเญ นิมนเ วา ยทิ วา ถเล
ขตุ อรหุโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิรามณฺยยนฺติ
แปลว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย อยู่ในที่ใด เป็นบ้านก็ตาม
เป็นป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม ที่นั่นเป็นภูมิสถานน่ารื่นรมย์”^{๔๐}

ซึ่งธรรมชาติของมนุษย์คือจิต เป็นที่ควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด เมื่อทราบเช่นนี้ย่อมไม่ควรมองข้ามตัวเอง หรือไม่ว่าตนเองฝึกฝนไม่ได้

เสนาสนะปัจจัยทั้งสองคือ บ้านหรือป่าเหมาะแก่เหล่ากุลบุตรผู้เข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้วได้ฝึกฝนอบรมตนในด้านพระธรรมวินัยต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าตนสมควรอยู่ในที่เช่นไร แล้วนำไปสั่งสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้เช่นนี้ เป็นไปตามความประสงค์ต่อการใช้สอยคือพื้นที่อยู่อาศัยเหมาะสมสำหรับฝึกฝน ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญไม่น้อยไปกว่าการเทศนาเหมือนกัน เพราะหากได้อาศัยเสนาสนะซึ่งอยู่ห่างจากสังคมรบกวนเป็นที่สงบ การสร้างวัดที่จัดอยู่ในป่าธรรมชาติ ก็ย่อมเป็นผลดีต่อผู้ปฏิบัติทั้งด้านกายวิเวกและจิตวิเวก

^{๔๐}พ.บ. (ไทย) ๔๐/๒/๔๐๓.

(๒) เสนาสนะบ้าน

เสนาสนะบ้าน หมายถึง เสนาสนะที่ตั้งอยู่ในบ้านเมืองซึ่งถูกต้องตามกฎหมาย ถือเป็นนิติบุคคลมีอำนาจสิทธิขาดเหมือนสถานที่ราชการแห่งหนึ่ง ลักษณะเสนาสนะทั้งปวงที่จัดสร้างขึ้นก็มีความเป็นระเบียบวินัย มีการแบ่งพื้นที่ในการใช้สอยประโยชน์อย่างลงตัวชัดเจนไม่ผิดกับพระวินัยบัญญัติ ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะเสนาสนะดังกล่าวอยู่ ๔^๑ เขตพื้นที่ใหญ่ๆ เพื่อเป็นข้อศึกษาให้เห็นหลักการและแนวทางการจัดสร้าง ดังนี้

๑.เขตพุทธาวาส หมายถึง สถานที่สร้างประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระประธานในอุโบสถ ซึ่งเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมไปถึงวิหารที่นิยมสร้างคู่กันกับอุโบสถ

๒.เขตธรรมาวาส หมายถึง สถานที่สร้างประดิษฐานเก็บรักษาคัมภีร์ ไပถาน พระไตรปิฎก หนังสือธรรม เทป และหลักฐานอื่นๆ ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา

๓.เขตสังฆาวาส หมายถึง สถานที่สร้างเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสามเณรภายในวัด มีการจัดระเบียบ สะอาดร่มรื่น และมีเพียงพอแก่จำนวนภิกษุสามเณร

๔.เขตอื่นๆ หมายถึง สถานที่สร้างเป็นที่อยู่อาศัยของแม่ชี-ลูกศิษย์วัด และศาลาการเปรียญ สำหรับประกอบศาสนพิธีในเทศกาลหรือทำบุญกุศลของชาวบ้าน เป็นต้น

การที่ได้จำแนกเสนาสนะต่างๆ ออกเป็นสัดส่วนของพื้นที่ใช้สอยดังแสดงมานี้ เพื่อสะดวกต่อการศึกษาวิจัยได้ง่าย วิธีการแบ่งเสนาสนะตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น สิ่งของบางอย่างก็มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีแนวทางที่จะขยายใหญ่โตมากขึ้นตามจำนวนประชากรจากเสนาสนะขนาดเล็กก็ขยายเป็นขนาดใหญ่ เช่น กุฏิ จากสถานที่อยู่อาศัยเพียงบุคคลคนเดียวก็พัฒนาขึ้นมาเป็นกุฏิชั้น หรือตึกหลายชั้น การได้ศึกษาถึงวิธีการจัดสร้างถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระเบียบ แบบแผนนี้ นอกจากจะเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว เกิดความสะอาดเจริญแก่ใจผู้ได้เข้าพบเห็น ยังเป็นการเก็บรักษาได้ง่าย ช่วยให้พระสงฆ์ผู้อยู่อาศัยมองเห็นคุณค่า ไม่ประมาทหรือขาดสติในการใช้สอยเสนาสนะของสงฆ์ เมื่อเสนาสนะเหล่านั้นทรุดโทรมก็บริหารจัดการซ่อมแซมได้อย่างปลอดภัย ปัจจุบันวัดที่มีเสนาสนะจัดเป็นระบบระเบียบสามารถสร้างศรัทธาของประชาชน

^๑พระมหาไพฑูรย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล), “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒.

๒.๕ พระเถระที่มีบทบาทด้านนวัตรกรรม

ในที่นี้จะได้กล่าวถึงพระมหาเถระที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับงานนวัตรกรรมในสมัยพุทธกาล และปัจจุบัน ซึ่งก็มีพระมหาสาวกที่ทรงเป็นผู้นำในงานนวัตรกรรมในสมัยพุทธกาล ส่วนในสมัยปัจจุบันอย่างในอำเภอจตุรพักตรพิมานก็มีท่านพระครูโสภณบุญเขต พอธธิบายได้ดังนี้

๒.๕.๑ พระเถระที่มีบทบาทด้านนวัตรกรรมในสมัยพุทธกาล

๑. พระโมคคัลลานเถระ^{๔๒}ในฎีกานิทานชาดกเล่าเรื่องพระโมคคัลลานะไปเที่ยวเมืองนรกสวรรค์ แล้วนำบาปบุญ คุณโทษ ของชาวนรก สวรรค์ มาเล่าสู่ญาติในเมืองมนุษย์ให้รู้ไว้ พระโมคคัลลานะเข้าใจในการนวัตรกรรม (มีความรู้ในด้านช่าง มีหน้าที่ดูแลการก่อสร้าง ปฏิสังขรณ์ในอาราม) ดังนั้นเมื่อคราวนางวิสาขา มหาอุบาสิกาสร้างบุพพาราม ที่กรุงสาวัตถี พระบรมศาสดาตรัสสั่งให้ท่านเป็น นวกัมมมาธิษฐายี คือ ผู้ดูแลนวัตรกรรม

ดังที่กล่าวไว้ในสมัยพุทธกาลมีพระเถระที่รับผิดชอบในหน้าที่กำกับดูแลควบคุมการ สร้างเสนาสนะคือพระมหาโมคคัลลานเถระเรียกว่านวกัมมมาธิษฐายีและมีพระภิกษุผู้จัดสรรแจกเสนาสนะที่สร้างเสร็จแก่พระภิกษุสงฆ์ไว้ใช้สอยอีกแผนกหนึ่งเรียกว่าเสนาสนปัญญาปกะทั้งนี้ เพื่อให้การควบคุมการใช้สอยเสนาสนะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเกิดเป็นประโยชน์สูงสุดต่อสิ่งปลูกสร้างที่ต้องลงทุนไปเพราะเสนาสนะทุกอย่างเป็นของหมู่คณะซึ่งมีคฤหัสถ์สร้างถวาย(ถวาย) หากไม่มีผู้ดูแลสิ่งของทั้งหลายก็ย่อมเสียหายไปจึงควรมีผู้ดูแลเสนาสนะของสงฆ์ด้วยซึ่งเป็นการอนุโลมตามธรรมเนียมของสังคมนั้นๆพระภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะหรือฐานันดรเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านจัดเสนาสนะและแจกภัตตจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือพระทัตพมัลลบุตรตั้งเนื้อความที่ปรากฏในพระวินยปิฎกว่า

ก็แลท่านพระทัตพมัลลบุตรได้รับแต่งตั้งแล้วย่อมจัดแจงเสนาสนะสำหรับหมู่ภิกษุผู้มีคุณสมบัติเสมอกันรวมไว้ที่เดียวกันดังนี้คือจัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุผู้ทรงพระสูตรรวมกันไว้แห่งหนึ่งด้วยประสงค์ว่าภิกษุเหล่านั้นจักชักซ้อมพระสูตรกันจัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุผู้ทรงพระวินัยรวมกันไว้แห่งหนึ่งด้วยประสงค์ว่าภิกษุเหล่านั้นจักวินิจจัยพระวินัยกันจัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรมรวมกันไว้แห่งหนึ่งด้วยประสงค์ว่าภิกษุเหล่านั้นจักสนทนาพระอภิธรรมกัน^{๔๓}

นับว่าท่านเป็นปราชญ์ด้านการจัดเสนาสนะในวัดอย่างมากโดยคำนึงถึงเหตุผลและความเหมาะสมของบุคคลนั้นๆหรือกิจกรรมนั้นๆอย่างยิ่งท่านจึงได้คัดเลือกบุคคลและเสนาสนะไว้

^{๔๒}พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓-๔๓.

^{๔๓}พ. ม. (ไทย) ๑/๓๘๒/๔๑๓-๔๑๔.

เป็นพวกๆ มิให้ปะปนกันทั้งเพื่อป้องกันความสับสนระหว่างอยู่ด้วยกันและประโยชน์ด้านการสนทนารธรรมซึ่งบางครั้งก็มีปัญหาเกี่ยวกับการแบ่งลำดับเสนาสนะบ้างก็ต้องอดทน

ส่วนระเบียบการถือเสนาสนะคราวจำพรรษานั้นก็เป็นสิ่งที่ต้องมีการปฏิบัติควบคุมการก่อสร้างต้องศึกษาแสวงหาความรู้ให้ปรากฏเช่นกันเพราะหากมีแต่การสร้างเสนาสนะเพียงอย่างเดียวโดยขาดการดูแลรักษาแล้วไม่ว่าวัตถุสิ่งของนั้นจะมีค่ามากเพียงไรก็ตามก็ย่อมเสื่อมพังไปในระยะเวลาอันสั้นอย่างแน่นอนดังนั้นควรใส่ใจถึงความจริงว่าความเจริญมีอยู่เพียงใดความเสื่อมก็มีอยู่เพียงนั้นเพราะมนุษย์ยังเป็นปุถุชนอยู่ความบกพร่องประมาทเลินเล่อไว้ระเบียบปฏิบัติย่อมมีอยู่ทุกขณะสาเหตุเพราะมีอวิชชา(ความไม่รู้จริง)ปกคลุมอยู่นั่นเองแต่ความบกพร่องนั้นสามารถแก้ไขได้ก็ด้วยการศึกษาฝึกฝนอบรมซึ่งในที่นี้ท่านกล่าวระเบียบควรปฏิบัติเกี่ยวกับเสนาสนะว่า^{๔๔}

ส่วนในคราวจำพรรษาเป็นช่วงเวลาที่จะพระสงฆ์จำต้องทำสังฆกรรมเพื่อเป็นการทบทวนในศีลของตนหมายถึงการได้ตรวจสอบศีลของตนในวันฟังปาฏิโมกข์ข้างขึ้น-ข้างแรม ๑๕ ค่ำทุกกึ่งเดือนตลอดไตรมาส๑เดือนหากรูปใดทอดทิ้งข้อมไม่พ้นจากอาบัติทุกกฏเพราะเป็นธรรมเนียมหรือข้อบังคับมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งพระสงฆ์ต้องอาศัยเสนาสนะคือโรงอุโบสถเพื่อเป็นที่ประชุมสงฆ์ทำสังฆกรรมคือฟังปาฏิโมกข์นอกจากนั้นในวันเข้าพรรษาเช่นนี้ภิกษุทั้งหลายพึงปฏิบัติวัตรต่อกันเพื่อเกื้อกูลกันตามพระวินัยอาทิเช่นอาคันตุกวัด(วัตรสำหรับผู้มาเยือน) ๑ อาวาสีกวัด(วัตรสำหรับผู้อยู่ประจำ) ๑ อธิบายว่าในอาคันตุกวัดและเจ้าถิ่นนั้นภิกษุอาคันตุกะก่อนใครจะละถิ่นของตนไปอยู่ที่อื่นไม่ควรไปในที่อื่นนั้นในวันเข้าพรรษาเพราะว่าที่อยู่ในที่นั้นจะต้องเป็นที่คับแคบกันหรือภิกษาจาร(อาหาร)จะไม่ทั่วถึงกันด้วยเหตุนี้เธอจะอยู่ไม่ผาสุกเพราะเหตุนี้พึงกะว่า “ตั้งแต่บัดนี้ไปราวเดือนหนึ่งจักเข้าพรรษา” แล้วเข้าไปสู่วิหารนั้น(ที่อยู่ใหม่)

เมื่ออยู่ในวิหารนั้นราวเดือนหนึ่งถ้ามีความต้องการเรียนบาลีจักกำหนดได้ว่าการเรียนบาลีพร้อมมูลถ้ามุ่งต่อกัมมัฏฐานจักกำหนดได้ว่ากัมมัฏฐานเป็นที่สบายถ้ามีความต้องการปัจจัยจักกำหนดปัจจัยลาภได้จะอยู่เป็นสุขภายในพรรษาการเล่าเรียนพุทธพจน์หรือบาลีจึงถือเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรอีกประการหนึ่ง

๒. พระทัพพมัลลบุตร^{๔๕} ท่านรับเป็นภคตุเทศกะ ด้วยเหตุนี้ จึงทรงยกย่องว่า เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายข้างแต่งตั้ง ปุลาตอาสนะครั้งนั้นท่านพระทัพพมัลลบุตร หลีกเร้นอยู่ในที่สงัดได้เกิดความปริวิตกแห่งใจอย่างนี้ว่า เราเลาอายุ ๗ ปีนับแต่เกิด ได้ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตคุณสมบัติ

^{๔๔} พระพุทธโฆสาจารย์, จตุตถสมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยจุลลวรรควรรณา, ทรงแปลโดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (จวนอุภูฏาธิมาเถร ป.๕), หน้า๕๔๑-๕๔๔.

^{๔๕} พระครูถิลาภิมลวิธาน, เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑๔.

อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งสาวก จะพึงบรรลุเราได้บรรลุแล้วโดยลำดับทุกอย่าง...ลำดับนั้นท่านพระทัฬห
มัลลบุตร ได้คิดว่า ฉะนั้นเราควรจัดเสนาสนะ และแจกภัตตาหารแก่สงฆ์...ครั้งนั้นพระทัฬหมัล
ลบุตรออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมนั่ง ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ณ
ตำบลนี้ ได้เกิดความวิตกแห่งใจอย่างนี้ว่า ข้าพระพุทธเจ้าแล มีอายุเพียง ๗ ปีนับแต่เกิดได้ทำให้แจ้ง
ซึ่งพระอรหันต์... อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าไม่มีกรณียกิจอะไรที่ยิ่งขึ้นไป หรือกรณียกิจที่ข้าพระพุทธเจ้าทำ
เสร็จแล้ว ก็ต้องกลับไปสั่งสมอีก ข้าพระพุทธเจ้าควรทำความช่วยเหลือสงฆ์อย่างไรหนอ
พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้านั้นคิดตกลงใจว่า ถ้ากระไร ข้าพเจ้าควรจัดเสนาสนะ และแจก
ภัตตาหารแก่สงฆ์ ข้าพเจ้าปรารถนาจะจัดเสนาสนะ และแจกภัตตาหารแก่สงฆ์ พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดิละ ดิละ ทัฬหะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงจัดเสนาสนะ และแจก
ภัตตาหารแก่สงฆ์เถิด ท่านพระทัฬหมัลลบุตรทูลรับสนองพระพุทธานุญาต

สมมติภิกษุจัดเสนาสนะ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม ในเพราะเหตุอันเป็นต้นเก่านั้น ในเพราะ
มูลคตินั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น สงฆ์สมมติทัฬหมัลลบุตรให้เป็น
ผู้จัดเสนาสนะและแจกภัตตาหาร ภิกษุทั้งหลาย ก็แล สงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ เบื้องต้นพึงขอให้ทัฬห
รับ ครั้นแล้ว ภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์รับทราบด้วยอรรถกถาธรรมวาจา ดังนี้

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึง
สมมติท่านพระทัฬหมัลลบุตร ให้เป็นเสนาสนปัญญูปกะ (ผู้จัดเสนาสนะ) และเป็น
พระภัตตุเทศก์ (ผู้แจกอาหาร) นี่เป็นอรรถกถา

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึง
สมมติท่านพระทัฬหมัลลบุตร ให้เป็นเสนาสนปัญญูปกะ และเป็นพระภัตตุเทศก์ การ
สมมติท่านพระทัฬหมัลลบุตรให้เป็นเสนาสนปัญญูปกะ และเป็นพระภัตตุเทศก์ ชอบ
แก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูดขึ้น

ท่านพระทัฬหมัลลบุตร อันสงฆ์สมมติ ให้เป็นเสนาสนปัญญูปกะ และเป็นพระ
ภัตตุเทศก์แล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้สงฆ์จึงนิ้ง ข้าพเจ้าทรงทราบความนี้ไว้ด้วยอย่าง
นี้^{๔๖}

ท่านพระทัฬหมัลลบุตรอันสงฆ์สมมติแล้ว ย่อมจัดเสนาสนะสำหรับหมู่ภิกษุผู้เสมอกัน
รวมไว้เป็นพวกๆ คือ ภิกษุเหล่าใดทรงพระสูตร ท่านก็จัดเสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นไว้แห่ง
เดียวกัน ด้วยประสงค์ว่า พวกเธอจักชักซ้อมพระสูตรกัน ภิกษุเหล่าใดทรงพระวินัย ท่านก็จัด

^{๔๖}วิ.จ. (ไทย) ๖/๓๘๘-๓๘๙.

เสนาสนะเหล่านั้นไว้แห่งเดียวกัน ด้วยประสงค์ว่า พวกเธอจักสนทนารวมกัน ภิกษุเหล่าใดได้
ฉนทาน ท่านก็จัดเสนาสนะเหล่านั้นไว้แห่งเดียวกัน ด้วยประสงค์ว่า พวกเธอจักไม่รบกวนกัน ภิกษุ
เหล่าใดชอบกล่าววิจารณ์กัน มีการบำรุงร่างกายอยู่มาก ท่านก็จัดเสนาสนะรวมภิกษุเหล่านั้นแห่ง
เดียวกัน ด้วยประสงค์ว่า ท่านเหล่านั้นจักอยู่ด้วยความยินดีเมื่อนี้ ภิกษุเหล่าใดมาในเวลาค่ำคืน ท่านก็
เข้าจตุตถฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ แล้วจัดเสนาสนะสำหรับภิกษุเหล่านั้น ด้วยแสงสว่างนั้นแล
ภิกษุทั้งหลาย ย่อมแก่ลงมาแล้วเวลาค่ำ ด้วยประสงค์ว่า พวกเราจักได้คู่อธิปภาวนาวิริยของท่านพระ
ทัพพมัลลบุตร ดังนี้ก็มี

ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปหาท่านพระทัพพมัลลบุตร แล้วพูดอย่างนี้ว่า พระคุณเจ้าทัพพะ ขอ
ท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผม ท่านพระทัพพมัลลบุตร ถ้ามภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านปรารถนาที่
ไหน ผมจะจัดที่นั่น ภิกษุเหล่านั้นแกล้งกล่าวอ้างที่ไกลๆ ว่า พระคุณเจ้าทัพพะ ขอท่านจงจัด
เสนาสนะให้พวกผมที่ภูเขาคิชฌกูฏ ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่เหวสำหรับทิ้งโจร ขอท่าน
จงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่ถ้ำพสิลาข้างภูเขาสิลิสี ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่ถ้ำ
สัตตบรรณคูหาข้างภูเขาวะระ ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่เงื้อมเขาสัปโปไสณทิกะ ใกล้สี่
ตะวัน ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่ชอกเขาโคมภูขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่ชอก
เขาฉินทกะ ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่ชอกเขาโกโปตะ ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผม
ที่โตโปธาราม ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผมที่ชีวกัมพวัน ขอท่านจงจัดเสนาสนะให้พวกผม
ที่มีมัททกนิมฤตทายวัน

ท่านพระทัพพมัลลบุตร จึงเข้าจตุตถฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์มีองคุลีส่องสว่างเดิน
นำหน้าภิกษุเหล่านั้นไป แม้ภิกษุเหล่านั้นก็เดินตามหลังท่านพระทัพพมัลลบุตรไป ด้วยแสงสว่าง
นั้นแล ท่านพระทัพพมัลลบุตร จัดเสนาสนะสำหรับภิกษุเหล่านั้น โดยชี้แจงอย่างนี้ว่า นี่เตียง นี่ตั่ง นี่
ฟูก นี่หมอน นี่ที่ถ่ายอุจจาระ นี่ที่ถ่ายปัสสาวะ นี่น้ำจัน น้ำใส นี่ไม้เท้า นี่ระเบียบกติกาสงฆ์ ควร
เข้าเวลานี้ ควรออกเวลานี้ ครั้นจัดเสนาสนะเพื่อภิกษุเหล่านั้นเสร็จแล้ว กลับมาสู่พระเวฬุวันวิหาร
ตามเดิม

๒.๕.๒ พระเถระที่มีบทบาทด้านนวัตรกรรมในปัจจุบัน

๑. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน)^{๔๗}

การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม ของท่านมีดังนี้

^{๔๗} วัดบวรนิเวศวิหาร, พระประวัติสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕ พระองค์,
(สมุทรปราการ : โรงพิมพ์อุดมศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗๓-๒๘๕.

นับแต่ทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา ทรงบูรณปฏิสังขรณ์
เสนาสนะและถาวรวัตถุต่างๆ ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ตลอดจนถึงการก่อสร้างวัดอันเป็น
สาธารณประโยชน์ในที่อื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก

ถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นใหม่ในวัดบวรนิเวศวิหาร ได้แก่

๑. ดิกกวีบรรณาลัย ห้องสมุดของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
๒. ตึกวชิรญาณวงศ์ อาคารเรียนของโรงเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร
๓. ซุ้มปราสาทที่ประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บนลาน
ประทักษิณชั้น ๒ ของเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร

๔. ตึก ป.ภ.ร พิพิธภัณฑวัดบวรนิเวศวิหาร

๕. มณฑลที่ประดิษฐานพระพุทธบาทจำลอง

๖. ศาลาวิจิตร วัดบวรนิเวศวิหาร ๑๕๐ ปี

เสนาสนะและถาวรวัตถุอื่นๆ ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่หมด
ทั้งพระอาราม ส่วนการก่อสร้างถาวรวัตถุอื่นๆ ภายนอกวัด ตลอดจนการอุปถัมภ์การก่อสร้างวัด
ต่างๆ ได้แก่

๑. สร้างตึกวชิรญาณวงศ์ ณ โรงพยาบาลวัดบวรนิเวศวิหาร สำหรับเป็นตึกสงฆ์
๒. สร้างตึกวชิรญาณสามัคคีพยาบาล ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สำหรับเป็นตึกสงฆ์
๓. สร้างวัดสันติคีรี ณ คอยแม่สลอง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
๔. ทรงอุปถัมภ์การสร้างโรงเรียนมัธยมญาณสังวร อำเภอเมือง ยโสธร
๕. สร้างวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี
๖. ทรงอุปถัมภ์การสร้างพิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ และ
โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดนาควัชรโสภณ จังหวัดกำแพงเพชร

๗. สร้างวัดพุทธวิมุตติาราม (วัดพุมุด) อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

๘. สร้างวัดวังฟูไทร อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

๙. สร้างวัดรัชดาภิเษก อำเภอยะพलय จังหวัดกาญจนบุรี

๑๐. สร้างวัดล้านนาญาณสังวราราม อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

ทรงอุปถัมภ์การก่อสร้างวัดในต่างประเทศอีกหลายแห่ง คือ

๑. วัดพุทธรังสี ในอุปการะของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ
นครชินยี ประเทศออสเตรเลีย
๒. วัดจากร์ดาธรรมจักรชัย ณ กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย
๓. อุโบสถวัดนครมนทปรีทิตวิหาร ณ เมืองกิริติปูร์ ประเทศเนปาล

๔. วัดแคโรไลนาพุทธจักรวนาราม ณ รัฐแคโรไลนาเหนือ ประเทศสหรัฐอเมริกา

นอกจากนี้ทรงพระดำริให้จัดสร้างโรงพยาบาลและสถานศึกษาถวายเป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ พระองค์ละ ๑ แห่ง รวม ๑๘ แห่ง เรียกว่า “ตึกสกลมหาสังฆปริณายก” แต่ละแห่งได้อันเชิญพระรูปหล่อของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ไปประดิษฐานไว้แห่งละองค์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนสืบไป อีกทั้งทรงสร้างในส่วนพระองค์เองขึ้นไว้ที่จังหวัดกาญจนบุรีอีก ๑ แห่ง รวมเป็น ๑๙ แห่ง

๒.๖ ประโยชน์ของงานนวกรรม

ประโยชน์ของงานนวกรรม คือ งานที่ทำสำเร็จแล้วใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ หรือให้เป็นสถานที่ประชุมทำกิจของสงฆ์ หรือใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ ซึ่งในที่นี้ได้ยกขึ้นไว้อธิบายคือ

๑) ประโยชน์ในด้านบำเพ็ญกิริยาวัตร ๒) ประโยชน์ในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ๓) ประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ๔) ประโยชน์ในด้านการสื่อสาร ๕) ประโยชน์ในด้านการเจริญสมณธรรมของพระสงฆ์ ดังจะได้อธิบายต่อไป

๒.๖.๑ ประโยชน์ในด้านบำเพ็ญบุญกิริยาวัตร

ประโยชน์ในด้านบำเพ็ญบุญกิริยาวัตรหมายถึงประโยชน์ที่เกิดจากประชาชนได้ศึกษาเรียนรู้รูปแบบของการทำบุญในทางพระพุทธศาสนาว่าอะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาปหรือวิธีการทำบุญแล้วลงมือปฏิบัติต่อกิจกรรมนั้นๆ อย่างถูกต้องเรียกว่า “บุญกิริยาวัตร” เพราะสังคมมนุษย์จำเป็นต้องมีหลักฐานที่มั่นคงเหมือนเสาเอกของบ้านฉะนั้นหลักพัฒนาที่ดีจึงช่วยให้สังคมดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องจึงมรรฐักเหตุผลที่ดีแม้ว่ามนุษย์มีกฏกติกาทางสังคมช่วยควบคุมพฤติกรรมหรือมารยาทของมนุษย์อยู่ในขอบเขตก็จริงแต่การใช้ข้อบังคับเช่นนี้ก็มิช้องโหว่ควรใช้ควบคู่กับหลักศาสนาอีกแรงหนึ่ง

ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมร่วมกันอย่างเป็นระเบียบรูปแบบการจัดการจำเป็นต้องมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมระหว่างสังคมฆราวาสกับสังคมพระสงฆ์เพื่อเกิดความเกื้อกูลกันทั้งสองฝ่ายโดยชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจต่อแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องตั้งแต่การปฏิบัติตามศาสนพิธีการรักษาศีลการเจริญภาวนาหรือการขจัดกิเลสอย่างต่ำๆ จนถึงกิเลสอย่างละเอียด

แม้การรู้จักบาปหรือสิ่งอันเป็นอกุศลเป็นการเปลี่ยนทิศทางจิตให้หันมาสู่ทางสงบด้วยหลักของโยนิโสมนสิการคือการพิจารณาแยกวิธีการทำบุญที่รวดเร็วถูกวิธีก็จัดเป็นบุญกิริยาวัตรได้เช่นกันโดยการทำใ้หมั่นใจต่อการบำเพ็ญบุญว่าตรงตามกระบวนการทางพระพุทธศาสนา

แน่นอนคุณค่าในที่นี้จึงสามารถปฏิบัติต่อสังคมอย่างมีหลักการดำเนินชีวิตเหมือนเรือที่มีหางเสือแล่นไปในแม่น้ำได้สะดวกถึงที่หมายโดยสวัสดิภาพ

ฉะนั้นบุญหมายถึงความสบายใจ เมื่อได้ทำบุญส่วนกุศลหมายถึงความฉลาดขณะดำเนินการทำบุญทั้งหลายนั้นเองเพราะมีปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อว่าจะควรทำอะไรจึงจะเกิดบุญกุศลอย่างบริสุทธิ์คือผู้ให้ก็ทำจิตใจเป็นบุญไม่มีความตระหนี่ในทักษิณาที่ถวายอุทิศสงฆ์และผู้รับคือพระสงฆ์ที่ตั้งตนอยู่สมาธิปฏิบัติได้ถูกต้องไม่ประพฤติดอกกลางเรียกว่าศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผลดังนั้นคำว่า “บุญ-กุศล” ทั้งสองคำมักใช้คู่กันและเป็นที่ปรารถนาของเทวดาและมนุษย์ดังพระพุทธพจน์ว่า

เอส เทวมนุสฺसानํ สพฺพกามทโท นิธิ ยํ ยํ เทวภิพฺภูเรณฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภติ สุวณฺณตา สุสรตา สุสณฺฐานา สุรูปตา อาธิปฺปจํ ปรีวาโร สพฺพเมเตน ลพฺภติ^{๔๔} แปลว่า (บุญ) นิธินั้นให้สมบัติน่าใคร่ทุกอย่างแก่ทวยเทพและมนุษย์ทวยเทพและมนุษย์ปรารถนาผลใดๆ ผลนั้นๆ ทั้งปวงย่อมได้ด้วยบุญนิธิความเป็นผู้มีวรรณะงามความเป็นผู้มีเสียงไพเราะความมีทรวดทรงสมส่วนความเป็นผู้มีรูปสวยงามความเป็นใหญ่ยิ่งความมีบริวารผลทั้งปวงย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้นดังนี้

การทำบุญจึงมีความจำเป็นเพราะถือเป็นการพัฒนาชีวิตให้มีคุณค่าของบรรดาพุทธศาสนิกชนอย่างยิ่งการได้สร้างเสนาสนะถวายพระสงฆ์จึงทำให้เกิดมงคลคือความเจริญเพราะบุญกิริยาวัตถุมีหลายวิธีที่จะทำให้เกิดการพัฒนาจิตและแต่ละวิธีก็เกี่ยวคู่กันไปสู่คุณธรรมชั้นอื่นๆ ทั้งนี้

ขั้นแรกจะอธิบายความหมายของบุญกิริยาวัตถุก่อนคือ (๑) บุญกิริยาหมายถึงการตั้งใจบำเพ็ญบุญ (๒) วัตถุหมายถึงที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอานิสงส์ต่างๆ รวมไปถึงองค์ประกอบคือเวลาหรือเจตนาที่บริสุทธิ์ ๓ ดวง^{๔๕}คือก่อนให้ทานก็มีใจเบิกบานเรียกว่าปุปฺพเจตนา ๑ ขณะให้ทานมีจิตใจเบิกบานยินดีเรียกว่ามฺหญฺเจตนา ๑ หลังจากให้ทานก็มีจิตเป็นกุศลปลื้มใจไม่เศร้าหมองเป็นอิสระแถมเรียกว่าปราปรเจตนา ๑ สถานที่หมายถึงวัดที่อยู่ที่ตั้งในขณะที่ทำทานมีลักษณะสะอาดสว่างสงบส่วนบุคคลหมายถึงพระสงฆ์ผู้รับทักษิณาทานเป็นผู้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย

โดยนัยนี้บุญกิริยาวัตถุหมายถึงการบำเพ็ญบุญซึ่งในที่นี้มี ๑๐ ประการ ของเหล่าพุทธศาสนิกชนเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงโดยอ้อมซึ่งเกิดจากการมองเห็นคุณค่าของชีวิตว่ามนุษย์จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ก็ด้วยการฝึกฝนจึงมีความเสียสละกำลังสติปัญญา บ้างกำลังทรัพย์บ้างกำลังกายบ้างทั้งหมดมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือเพื่อความสุขทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งนั้นซึ่งเป็นเหมือนเข็มทิศว่าบุคคลจะเลือกดำเนินชีวิตไปทางไหนจึงจะถึงที่หมาย

^{๔๔} มงคลทีปนี (บาลี) ปฐโม ภาค หน้า ๑๑๑.

^{๔๕} มงคลัตถทีปนี (ไทย) แปล เล่ม ๓ หน้า ๑๓.

ของตนคือความสุข(บุญ) ความสงบ(วิมุตติ) ของชีวิตนั่นเองตลอดถึงการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ในการแสดงธรรมแก่ประชาชนที่มาร่วมกันทำกิจกรรมในวัดให้ทราบถึง

บุญ-บาป ประโยชน์มิใช่ประโยชน์และสร้างภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณต่อการบริหารชีวิตให้แก่ชาวบ้านเพราะมีความเชื่อมั่นในการดำเนินชีวิตว่า “การสั่งสมบุญเป็นนำความสุขมาให้” นั้นในที่นี้ขอกล่าวเป็นข้อๆไปในบรรดาบุญกิริยาวัตถุ๑๐ข้อซึ่งจะจำแนกลงในคุณค่าทั้ง๔ด้านตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาในส่วนใหญ่ได้บ้างจะได้ชี้ให้เห็นคุณค่าในรายละเอียดที่ละเอียดต่อไป

๒.๖.๒ ประโยชน์ในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

การที่บุคคลทั้งหลายสร้างเสนาสนะถวายพระภิกษุในพระพุทธศาสนานั้นบัณฑิตทั้งหลายเชื่อถือกันว่าเป็นการตัดกระแสกิเลสคือความตระหนี่ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ในจิตของตนเรียกว่าเป็นบุญกิริยาวัตถุข้อต้นๆขั้นตอนต่อมาคือต้องรู้จักสงวนคุณค่าด้านบุญนี้เอาไว้และพยายามแสวงหาวิธีการอย่างอื่นที่สอดคล้องกันโดยส่งเสริมสนับสนุนให้มีการช่อมบุญคือรู้จักบูรณะเสนาสนะสงฆ์ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงเพื่อกิจการงานพระศาสนาเช่นซ่อมกุฏิ -วิหาร-โบสถ์-ศาลา กิจกรรมเหล่านี้ถือเป็นบุญกิริยาวัตถุข้อเวทย์จำนง เพราะเป็นการช่วยเหลือพระพุทธศาสนาโดยรวม

มองดูด้านศักยภาพจะเห็นได้ว่าวัดบางวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวบ้านตั้งแต่ในอดีตมาที่สามารถเป็นที่พึ่งพิงแก่ชุมชนหรือท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิตในสังคมนั้นๆถือเป็นสถานที่ฝึกอบรมเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานให้การศึกษาด้านจิตวิญญาณแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดีทุกอย่างบริการให้เปล่าอีกต่างหากเพราะพุทธศาสนาประกอบไปด้วยองค์รวมมากมายกล่าวคือศาสนาบุคคล (พระภิกษุ-สามเณร) ศาสนธรรม (หลักธรรมคำสอน) ศาสนวัตถุ (เครื่องมือและสถานที่อยู่อาศัย) ซึ่งทั้ง๓อย่างจะเกิดมิได้หากขาดตัวบุคคลคือพระสงฆ์เป็นผู้ชี้นำสาธุชนให้ศึกษาค้นคว้าปฏิบัติจนถึงจุดเป้าหมายสูงสุดแห่งพรหมจรรย์คือพระนิพพาน(ที่ดับทุกข์) พระสงฆ์ก็เป็นแบบอย่างได้ในทางปฏิบัติตนให้สูงค่าประชาชนก็ไม่หลงทางชีวิตบำรุงรักษาศาสนาได้อย่างเต็มศรัทธา

เมื่อวัดที่มีกิจการก่อสร้างถาวรวัตถุมากเพียงใดภาระที่ต้องดูแลซ่อมแซมก็ย่อมมีมากขึ้นตามเพียงนั้นพระสงฆ์ก็มีเวลาไม่พอที่จะอบรมชาวบ้านเป็นเหตุให้พระสงฆ์เองก็ไม่เห็นคุณค่าของการเผยแผ่หลักธรรมไปและเกิดการฝึกปรือเป็นตัวอย่างของผู้ให้(ธรรมทาน) เกียจคร้านต่อการประพฤติปฏิบัติตนวัดบางแห่งจึงยังมีเสนาสนะรกร้างสกปรกไม่เป็นที่เจริญศรัทธาแต่ผู้พบเห็นเกิดความทศุโทรมจนเป็นแหล่งสำหรับก่ออาชญากรรมทางสังคมเพราะถูกทอดทิ้งไม่เอาใจใส่จากพุทธบริษัทบางแห่งก็มีความสมบูรณ์ทั้งนี้อาจเกิดจากปัญหาที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นที่เป็น

สังคมที่เป็นปัจเจก (เฉพาะกลุ่ม) ความต้องการด้านศาสนธรรมที่มีมากกว่ากัน ซึ่งอาจเกิดจากสาเหตุที่ต่างกันออกไปเช่นมีทัศนะเรื่องความดีความชั่วไม่เหมือนกัน

ให้การตัดสินใจเชื่อมั่นต่างกันไปด้วยเพราะหากพิจารณาไม่เห็นเหตุก็อาจไม่เชื่อกรรมหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาว่าจะเป็นผลดี-ผลชั่วได้อย่างไร

คุณค่าของศาสนาที่จัดว่าเป็นบุญเป็นกุศลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงมีความจำเป็นอย่างมากโดยประชาชนทุกภาคส่วนต้องถือเป็นหน้าที่หลักของตน ที่ต้องมุ่งมั่นพัฒนาคุณธรรมประจำใจให้ได้เสียก่อนการพัฒนาด้านอื่นๆก็จะดำเนินไปได้ถูกทิศถูกทางไม่มีผิดมนต่อไปสิ่งสำคัญคือการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนอย่างในปัจจุบันนี้กล่าวคือควรจัดเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนที่สามารถฝึกฝนบุคลากรทางการศึกษาเกิดคุณธรรมให้ได้ก่อนเช่นฝึกฝนให้ผู้บริหาร-ครู-เด็กนักเรียน-นักรบการโรงรัฐจักรการเสียสละการขอภัยให้แก่กันไม่คดโกงเป็นต้นตลอดถึงให้มีทัศนคติต่อหน้าที่ของตนว่าเป็นสิ่งมีเกียรติเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาทุกๆด้านมิใช่แค่เพียงอัตราการว่าจ้างหรือแรงงานเท่านั้น

การศึกษาองค์ความรู้หรือศาสตร์อื่นๆก็จะเป็นไปได้อย่างพอเหมาะพอควรไม่ก่อปัญหาให้แก่เด็กเป็นระบบเชื่อมโยงความเป็นมนุษย์ให้มีคำรู้จักการวางหลักฐานของชีวิตที่ดีพอเพราะเมื่อมนุษย์ให้ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องครบถ้วนได้แล้วการพัฒนาด้านคุณธรรม(จิตวิญญาณ) ให้สูงขึ้นไปถึงเป็นไปตามธรรมชาติทันทีทันใดเช่นความเคารพความกตัญญูต่อพ่อแม่-ครูอาจารย์และต่อสถาบันการศึกษาของตนอีกด้วยซึ่งผลผลิตที่ได้ก็จะถูกนำไปปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตในสังคมมนุษย์อย่างมีคุณค่าและการพัฒนาประเทศชาติอย่างสง่างามเป็นเอกลักษณ์ของคนในชาติได้เป็นอย่างดีไม่ควรจัดการศึกษาแบบตะวันตกหรือแบบมุ่งวัตถุนิยมมากกว่าด้านความเป็นมนุษย์เพราะเป็นการศึกษาที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์เดรัจฉานทั่วไปนั่นเองโดยไม่เบียดเบียนกันหรือเอาเปรียบซึ่งกันและกันปริมาณทางกายด้านประชาชนพากันแข่งขันกันทางโลกธรรมกันด้วยแล้วคำนิยมในความดีของตนก็ย่อมห่างไกลความเจริญทางจิตใจเข้าไปทุกขณะเรียกว่าเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งแบ่งแยกเชื้อชาติกันมากยิ่งขึ้นดังคำที่พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนาจะวิกฤตต้องคิดให้ไกลรู้ให้ทัน” ว่า“วัดในพระพุทธศาสนานั้นสร้างขึ้นโดยชุมชนและเป็นของชุมชนกับทั้งจะต้องมีอยู่เพื่อประโยชน์สุขของชุมชนวัดกับชุมชนจึงดำรงอยู่สืบมาในระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างที่ว่าอาจารย์วัดคือเจ้าอาวาสก็เป็นอาจารย์ของชุมชนด้วย...”^{๕๐}

^{๕๐}พระธรรมปิฎก, พุทธศาสนาจะวิกฤตต้องคิดให้ไกลรู้ให้ทัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า๗๘-๗๙.

๒.๖.๓ ประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ประโยชน์ในด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมหมายถึงการอนุรักษ์งานศิลปะของคนในชาติไว้เป็นคุณค่าด้านชีวิตที่แสดงออกถึงความภูมิใจในภาษาวัฒนธรรมซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่หากกล่าวถึงในอดีตศิลปวัฒนธรรมอันดีนั้นประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางศิลปกรรมดังกล่าวได้แก่ศาสนาที่ทรงคุณค่าด้านจิตใจของชุมชนนั้นๆเป็นการผสมผสานไว้ด้วยงานศิลปกรรมตามวัดวาอารามใหญ่ๆและที่ปรากฏในชุมชนนั้นๆด้วยฝีมือของนายช่างผู้ชำนาญหรือเกิดจากความร่วมแรงร่วมใจของประชาชนในพื้นที่เองได้มีส่วนร่วมในการเชิดชูพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งโบราณสถานโบราณวัตถุตลอดถึงศิลปกรรมต่างๆในวัดซึ่งตั้งอยู่ท้องถิ่นของตนอย่างทั่วถึงพระสิ่งเหล่านี้มีคุณค่าด้านจิตใจวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมากความเป็นชาติเป็นสังคมจะไม่หายสูญไปจากจิตวิญญาณของมนุษย์เลยหากทุกคนไม่ลืมประวัติศาสตร์ของบรรพชนในชาตินั้นๆของตนแม้เหล่าอนุชนรุ่นหลังก็จะสามารถศึกษาค้นคว้าถือเป็นแบบอย่างถือเป็นการศึกษาเล่าเรียนองค์ความรู้ความเข้าใจในชาติพันธุ์แห่งตนไม่หลงไหลในอารยธรรมของชนชาติอื่นซึ่งเป็นเหตุให้เกิดวัฒนธรรมไร้ขอบเขตเหมือนประเทศต่างๆที่ถูกระบบวัฒนธรรมตะวันตกกลืนกันไปหมดสิ้นไม่เหลือความเป็นอัตลักษณ์ของตนเรียกว่าสูญเสียสภาพด้านจิตใจขอเพียงแต่มีองค์กรที่สามารถให้การสนับสนุนแก่ลูกหลานได้มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมของชาติให้ถูกต้องอย่างจริงจัง

ศาสนาเผยแผ่ไว้ด้วยศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏและทรงคุณค่า^{๕๐}ได้แก่

๑) งานจิตรกรรมเช่นจิตรกรรมภาพผนังในศาสนสถานต่างๆอาทิวัดโพธิ์ท่าเตียนหรือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจิตรกรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามกรุงเทพมหานครและภาพพุทธประวัติปางต่างๆเช่นประสูติตรัสรู้ปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งมีอยู่แทบทุกวัดในประเทศไทยภาพไตรภูมิภาพทศชาติหรือพระเจ้าสิบชาติของพระโพธิสัตว์ภาพพระมาลัยเป็นต้นโดยมีนายช่างบรรจงวาดงานศิลปกรรมไว้อย่างประณีตสวยงามเป็นการให้การศึกษาแก่ผู้สนใจอย่างดี

๒) งานประติมากรรมเช่นบันไดพญานาคตามวัดทางภาคเหนือเจดีย์วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนมเจดีย์วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐมประติมากรรมต่างๆส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ที่งานพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธรูปในอุโบสถ - ศาลาการเปรียญ- วิหาร-หอไตรล้วนทรงคุณค่าด้านจิตใจและด้านศิลปกรรมแก่ผู้ได้ศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์-ศาสนา-วัฒนธรรมของท้องถิ่นได้ศึกษาถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนในภูมิภาคนั้นๆแต่สิ่งที่ควรระวังของชุมชนคือบางวัดจัดเป็นพื้นที่สำหรับบริการแก่นักท่องเที่ยวแล้วขาดการเอาใจใส่จึงทำให้บริเวณวัดไม่สะอาด

^{๕๐}ปัญญา เทพสิงห์, ศิลปะเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

เพราะมุ่งการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวเป็นเหตุให้ภูมิทัศน์ของโบราณสถานตามวัดเหล่านั้นถูกบดบังด้วยสิ่งก่อสร้างซึ่งไม่เป็นไปตามธรรมชาติเพราะถูกผู้มีอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นบ้างจากรัฐบาลเองบ้างเช่นออกเป็นกฎหมายว่าจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับท้องถิ่นเป็นต้นเป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้นเป็นการใช้อำนาจบีบบังคับให้ประชาชนหรือรวมถึงองค์กรทางพระสงฆ์จะต้องตอบสนองงานของรัฐบาลเมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีวัดหลายวัดไม่สามารถขัดขวางแผนงานหรือแผนการนี้ได้เลยจำต้องยอมให้เจ้าหน้าที่ดังกล่าวเข้ามาบริหารเชิงเอารัดเอาเปรียบวัดซึ่งมิใช่นโยบายของคณะสงฆ์แต่อย่างใดถึงกระนั้นก็ตามกิจกรรมเหล่านี้ยังจัดเป็นบุญกิริยาวัตถุคือข้อปิดทานุโมทนามัยบุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาผลงานของบรรพชนที่สร้างศิลปกรรมต่างๆในสังคมอันแสดงออกถึงความเป็นอยู่ในยุคนั้นๆนอกจากนี้ยังจัดเป็นข้อปจายนัมัยบุญสำเร็จด้วยการประพุดิอ่อนน้อม(ต่อพระรัตนตรัย) และจัดเป็นข้อทิจจุชกรรมคือการทำความเห็นให้ถูกเพราะเป็นแหล่งเรียนรู้ให้เกิดวัฒนธรรม-ประเพณีต่างๆสืบมาชาวพุทธจึงควรอนุรักษ์เชิดชูหวงแหนศิลปะที่แฝงอยู่ในถิ่นฐานของตนไว้เป็นแบบอย่างทางสังคมแก่อนุชนรุ่นหลังเพื่อป้องกันการเสื่อมสลายไปจากจิตใจอันเป็นปัญหาจากปัจจัยภายนอกได้อีกด้วย

๒.๖.๔ ประโยชน์ในด้านการสื่อสารธรรม

ประโยชน์ในด้านการสื่อสารธรรมหมายถึงประโยชน์ของเสนาสนะที่แสดงออกถึงความหมายเชิงเป็นปริศนาธรรมคติธรรมสื่อสารถึงความจริงของพฤติกรรมต่างๆของมนุษย์โดยปรากฏออกมางานศิลปะทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่มีทั้งรูปภาพหรือตัวอักษรที่ใช้เป็นคำอธิบายความหมายของงานจิตรกรรมทั้งมวลให้เกิดองค์ความรู้แจ่มแจ้งได้ซึ่งเป็นคุณค่าสูงสุดที่ควรเป็นมรดกมีค่าแก่การศึกษาเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์-การอนุรักษ์สืบทอดถือเป็นแบบอย่างในวิถีชีวิตได้เป็นอย่างดียิ่งดั่งนั้นในการใช้สอยเสนาสนะของงานวิจัยครั้งนี้จึงมีสาระที่น่ายกย่องศึกษาเรียนรู้สื่อเหล่านี้คือคัมภีร์ไบเบิล/หนังสือที่จารึกพระไตรปิฎกปางพระพุทธรูปซึ่งมีทั้งหมด ๘๐ ปางเช่นปางห้ามญาติปางตรัสรู้หรือผจญมาร เป็นต้นเพราะเป็นแหล่งรวบรวมศิลปะด้านการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องดีงามซึ่งปัจจุบันกำลังมองหาสันติภาพกันอย่างวุ่นวายจนบางครั้งมนุษย์แทบจะไม่สนใจตัวเองหรือมองไม่เห็นคุณค่าของตนไป

การใช้รูปภาพเป็นสัญลักษณ์สื่อแทนการอ่านหนังสือ สำหรับบุคคลบางกลุ่มจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ได้ผลเพราะบ่งบอกเรื่องราวบนเสนาสนะถึงการใช้ชีวิตที่เป็นความฝันที่มีทั้งสุข-ทุกข์ปนกันไปและเป็นกุศโลบายในการเข้าถึงกฎแห่งกรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นดังกระจกส่องถึงพฤติกรรมของผู้คนในหลายระดับสามารถศึกษาจากแหล่งโบราณสถานให้รู้ถึงคุณค่าของการดำเนินชีวิตศิลปะจึงเป็นที่มาของนานาปัญหาที่เกิดขึ้นสังคมโลกเพราะมุ่งแต่ชนะผู้อื่นหรือมีการเอาเปรียบเหยียดหยามผิวพรรณเชื้อชาติกันเองทุกสังคมขาดการวางฐานของ

การศึกษาตามหลักศาสนาที่ดีพอจนเกิดปรากฏการณ์ที่น่าแปลกน่าสลดใจในพฤติกรรมที่โง่เขลาของมนุษย์ด้วยกันเองและทำให้เกิดสังคมวิปริตทั้งเด็กและผู้ใหญ่ติดตามมาเป็นระยะๆ ดังเช่นปรากฏการณ์ในยุคสังคมโลกาภิวัตน์นี้ที่สำคัญเป็นเหตุให้เกิดปัญหาติดตามมา

พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของประชาชนในทุกด้านๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจังต้องแท้ไม่เพียงติดอยู่แค่เปลือกนอกอย่าพึงบ้ายเบี่ยงว่ามีใช้หน้าที่ของตนการที่จะทำพระพุทธานุภาพให้เป็นวิถีแห่งสันติสุขและสันติภาพโลกนั้นพระสงฆ์มีหน้าที่โดยตรงเพราะหากสังคมมีระเบียบประชาชนก็มีความสุขพระสงฆ์ก็สามารถนำธรรมออกมาเผยแผ่ได้สะดวกหากสังคมอ่อนแอ เพราะไม่ศรัทธาหรือเกิดวิกฤติการณ์ทางคุณธรรมจริยธรรมบางครั้งจะเรียกว่าศีลธรรมก็ตามที่สังคมยอมตกอยู่ภาวะที่หวนระแวงเช่นเกิดสงครามศาสนาเหมือนในอดีตของชนบางเผ่าพันธุ์วิธีการที่จะพัฒนามนุษย์ให้สูงกว่าสัตว์เดรัจฉานต้องมีกำลังใจทำงานอย่างมีสติปัญญาโดยเฉพาะการนำระบบศีลธรรมมาใช้ ให้มีประพจน์และเชิดชูยกย่องสังคมทำดีไม่ควรใช้วิธีการศึกษาแบบแข่งขันแล้ววัดผลกันเพียงความรู้อย่างเดียว

แม้เรื่องวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ควรให้ความสำคัญเช่นกันเพราะเป็นสัญลักษณ์และสื่อความหมายทางศาสนาได้ลึกซึ้งแก่วิญญชนสนใจใฝ่ธรรมการตรวจสอบค่านิยมพื้นฐานภายใต้ปัญญาพิจารณาถึงความเป็นเอกลักษณ์ของตนดังตัวอย่างของงานที่ทรงคุณค่าทางพุทธศิลป์เหล่านี้ปรากฏบนเสนาสนะคืออุโบสถอันสามารถศึกษาทำวิจัยเป็นกรณีได้ในฐานะเป็นศิลปกรรมที่ร่วมสมัยไม่ลอกเลียนใครและตัวผู้สร้างมีศรัทธาและปัญญามองการณ์ไกลจากความต้องการด้านวัตถุนิยมเป็นสำคัญเพียงต้องการให้เป็นมรดกของชาวพุทธต้นแบบของวัดในพระพุทธศาสนาซึ่งอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “สร้างพุทธศิลป์เพื่อแผ่นดิน” ของวัดร่องขุนตำบลบ้านอ้อคอนชัยอำเภอเมืองจังหวัดเชียงรายดังมีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจดังนี้

๑) ตัวอุโบสถที่มีสีขาว หมายถึงมาตุภูมิหรือบ้านที่มีลักษณะเป็นพระบริสุทธิคุณของพระพุทธเจ้า

๒) กระจกขาว หมายถึงพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้าที่เปล่งประกายไปทั่วโลกมนุษย์และจักรวาล

๓) สะพาน หมายถึงการเดินข้ามวัฏสงสารมุ่งสู่พุทธภูมิ

๔) สะพานครึ่งวงกลมเล็ก หมายถึงโลกมนุษย์

๕) สะพานวงใหญ่ หมายถึงปากของพญามารหรือพระราหูได้แกกัเลสในใจแทนขุมมรณคือทุกข์ผู้ใดจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในพุทธภูมิต้องตั้งจิตปลดปล่อยกิเลสตัณหาของตนเองทิ้งลงไปในปากพญามารเพื่อเป็นการชำระจิตเราให้ผ่องใสถึงจะเดินผ่านขึ้นไปได้

- ๖) อสุรอมกัน ๑๖ ตัวข้างละ ๘ ตัว หมายถึงอุปกิเลส ๑๖ อย่าง
- ๗) กิ่งกลางสะพาน หมายถึงเขาพระสุเมรุเป็นที่อยู่ของพวกเทวดา
- ๘) สระน้ำ หมายถึงสี่ทันทรมหาสมุทรที่มีสวรรค์ตั้งอยู่ ๖ ชั้นล้อมรอบด้วยกัน
- ๙) ดอกบัวทิพย์ ๑๖ ดอก หมายถึงแผ่นดินของพรหม ๑๖ ชั้น
- ๑๐) ดอกบัวที่ใหญ่ ๔ ดอก หมายถึงชุ่มพระอริยเจ้า ๔ พระองค์ ประกอบด้วยพระ

โสดาบันพระสกิทาคามีพระอนาคามีและพระอรหันต์

- ๑๑) บันไดครึ่งวงกลม หมายถึงโลกุตตรปัญญา
- ๑๒) บันไดทางขึ้น ๓ ชั้น หมายถึงอนิจจังทุกขังอนัตตา (ไตรลักษณ์)
- ๑๓) ดอกบัวทิพย์ ๔ ดอกและบานประศู ๔ บาน หมายถึงความว่าง (ความหลุดพ้น)
- ๑๔) ผนัง ๔ ด้านมีเพดานและพื้นมีภาพเขียน หมายถึงการหลุดพ้นจากกิเลสมารุ่งเข้า

สู่โลกุตตรธรรม

- ๑๕) ช่องฟ้าชั้นที่ ๑ บนหลังคาโบสถ์ หมายถึงศีลสมาธิปัญญา
- ๑๖) ช้าง หมายถึงดิน
- ๑๗) นาค หมายถึงน้ำ
- ๑๘) ปีกหงส์ หมายถึงลม
- ๑๙) หน้าอกสิงห์ หมายถึงไฟ
- ๒๐) บนหลังช่องฟ้าเอกเทินด้วยพระธาตุ หมายถึงศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ และ

๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น

- ๒๑) ช่องฟ้าชั้นที่ ๒ (บน) หมายถึงสมาธิแทนด้วยสัตว์ ๒ ชนิดคือพญานาคกับหงส์
- ๒๒) เขี้ยวพญานาค หมายถึงความชั่ว (ทุจริต) ในตัวมนุษย์
- ๒๓) ตัวหงส์ หมายถึงความดีงาม (สุจริต)
- ๒๔) ช่องฟ้าชั้นที่ ๓ หมายถึง ปัญญาแทนด้วยหงส์ปากครุฑหมอบราบนั่งสงบไม่

ปรารถนาสิ่งใดมุ่งสู่การดับสิ้นซึ่งอาสวะกิเลสภายใน

- ๒๕) หางช่องฟ้าชั้นที่ ๓ มีลวดลาย ๗ ชั้น หมายถึงโพชฌงค์ ๗
- ๒๖) ลาย ๘ ชั้นรองรับฉัตร หมายถึงมรรคมีองค์ ๘
- ๒๗) ลวดลายบนเชิงด้านข้างของหลังคาชั้นบนสุด หมายถึงสังโยชน์ ๑๐ ประการ
- ๒๘) เสา ๔ มุมของด้านข้างอุโบสถคือตุง (ธง) กระจาย หมายถึงเครื่องสักการะถวายแด่

พระพุทธเจ้าตามคติล้านนา^{๕๒}

^{๕๒}เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, สร้างพุทธศิลป์เพื่อแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร :อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๒๕-๓๑.

เสนาสนะที่แสดงออกในงานพุทธศิลป์เหล่านี้เป็นศิลปกรรมที่ผสมด้วยศาสตร์สมัยใหม่ๆอาศัยแนวคิดของผู้สร้างต้องการสร้างเพื่อไว้เป็นเกียรติประวัติที่ควรค่าอนุรักษ์-ศึกษาเป็นอย่างยิ่งของชุมชนและสังคมเพราะมีความงดงามทางศิลปะมีเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยที่โดดเด่นและเป็นสมบัติของโลกสิ่งหนึ่งที่พึงระมัดระวังคือความหลงที่มีจะมากับจิตใจผู้ที่มีคבודเมื่อขาดสติปัญญากำกับและบันดลให้การทำงานสำคัญระดับไหนก็ล้มเหลวไม่เป็นไปตามเจตนาผู้สร้างทั้งหลายเสียความงามไปอย่างง่ายดายเพียงเพราะอำนาจและเงินทองที่เข้ามาหลอกล่อให้ยอมทำตามเมื่อศึกษาค้นคว้าไปเรื่อยๆจะเห็นความเป็นจริงว่างานศิลปกรรมในสมัยต่างๆที่เกิดขึ้นนั้นล้วนมีพลังความเชื่อความศรัทธาและอุดมการณ์ทางปัญญาของงานศิลปอยู่เบื้องหลังความสำเร็จพร้อมกันนั้นก็มีความพากเพียรพยายามอดทนต่ออุปสรรคแสนเข็ญจนได้งานที่มีค่าเป็นเอนกอนันต์หากมองให้ชัดลงไปเพราะอาศัยคุณธรรมโดยคิดสร้างจากจิตใจที่บริสุทธิ์ในกิจกรรมนั้นๆอย่างถูกต้องมั่นคงนั่นเอง

๒.๖.๕ ประโยชน์ด้านการเจริญสมณธรรมของพระสงฆ์

ประโยชน์ด้านการเจริญสมณธรรมของพระสงฆ์หมายถึงประโยชน์ของเสนาสนะที่เอื้อต่อการเจริญสมณธรรมโดยทำให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่ลำบากด้านที่อยู่อาศัยไม่กังวลในเรื่องต่างๆมองเห็นคุณค่าของความเป็นสมณะเพราะที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยต่อการเจริญสมณธรรมส่งผลให้มีความก้าวหน้าเช่นการเจริญสติสัมโพชฌงค์ที่เป็นหนึ่งเดียวคือเป็นธรรมอย่างเอกหรือหนึ่งเดียวที่เมื่อบุคคลเจริญให้มากแล้วยอมเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นทางสายเอกให้ถึงบรมสุขคือพระนิพพานในพระพุทธศาสนาเป็นการสุดท้ายและเป็นปัจจัยให้คุณธรรมข้ออื่นๆเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย

เมื่อพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณไม่มีที่อยู่อันสปปายะกิเลสตัณหาต่างๆย่อมรบกวนจิตใจท่านโดยเฉพาะนักปฏิบัติที่ขาดประสบการณ์ด้านการปฏิบัติธรรมย่อมเกิดความย่อท้อหรือละการปฏิบัติได้ง่ายถึงอย่างไรก็ตามนักปฏิบัติธรรมทั้งหลายควรหวนระลึกถึงพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคอยู่เนืองๆ ควรทำความกล้าให้เกิดในใจว่า “วิริเยน ทุกขมจฺเจติ แปลว่า บุคคลจะล่วงพ้นความทุกข์ได้เพราะความเพียร” โดยแท้การที่เราอยู่อาศัยในเสนาสนะอันสบายย่อมมีโอกาสได้ฝึกฝนอบรมตนอย่างน้อยก็เป็นบทฝึกฝนว่าความเพียรมีมากหรือน้อยเพื่อเป็นปัจจัยให้ฝึกฝนในสถานที่อื่นๆต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจึงสรุปได้ว่ากิจกรรมที่ก่อให้เกิดแนวทางบุญกิริยาวัตรอุภายาเริ่มตั้งแต่การสร้างเสนาสนะ(วิธีให้) และการใช้สอย(วิธีรับ) มีอันสืบดังนี้

๑) เป็นทานมัย เพราะทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสสละทรัพย์

๒) เป็นศีลมัย เพราะเป็นที่รักษาศีลของพุทธบริษัททั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์

- ๓) เป็นปัตติทานมัย เพราะชาวบ้านได้สร้างเสนาสนะอุทิศแก่บรรพชนผู้ล่วงลับ
- ๔) เป็นเวยยาวัจจมัย เพราะเป็นบุญอันใหญ่ช่วยกันสร้างก่อให้เกิดความสามัคคี
- ๕) เป็นธัมมเทศนามัย เพราะก่อให้เกิดการแสดงธรรมหรือธรรมทาน
- ๖) เป็นภวานามัย เพราะเป็นทื่อบรมฝึกฝนตนพัฒนากาย-ใจของพุทธบริษัท
- ๗) เป็นทิฏฐุชกรรม เพราะเป็นสื่อให้เกิดองค์ความรู้หลายด้านเช่นศรัทธาปัญญา

บุญกุศลทั้งหมดสามารถพิจารณาให้เห็นคุณค่าในสถาปัตยกรรมพุทธศิลป์ด้วยความเชื่อศรัทธาที่พึงเกิดเป็นประโยชน์แก่นุญษ์ในสังคมทุกด้านทั้งเศรษฐกิจชีวิตศาสนาค่านิยมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแม้สังคมวัดและสังคมบ้านก็เช่นกันคือบ้านวัดโรงเรียนที่มุ่งให้มนุษย์มีการพัฒนาตนเองมองเห็นความสำคัญของชีวิตโดยอาศัยหลักศีลธรรมเข้ามาเป็นเครื่องสอดส่องดูแลอย่างจริงจังไม่เพียงแค่อุทิศให้รู้จักแก่ภายนอกหรือจากตำราอย่างเดียวแต่มีการแสดงออกของตัวบุคคลในสังคมนั้นๆเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกันคือการใช้เสนาสนะของพระสงฆ์ร่วมกันตามธรรมชาติที่มีอยู่อย่างระมัดระวังด้านพระภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามสิกขาบทหรือพระธรรมวินัยไม่หลงในอำนาจของลาภสักการะใดๆทั้งสิ้น อันจะเป็นผลดีแก่การเจริญสมณธรรมสามารถประพาศพรหมจรรย์ได้อย่างบริสุทธิ์

จากการศึกษาเรื่องงานนวัตรกรรมในพระพุทธศาสนาพบว่า งานนวัตรกรรมหมายถึงงานสาธารณูปการ คืองานที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ การดูแลจัดการวัดเรื่องเสนาสนะและถาวรวัตถุต่างๆ ภายในวัด รวมถึงการทำให้วัดสะอาดร่มรื่นเป็นต้น เรียกรวมว่างานนวัตรกรรมลักษณะของเสนาสนะที่ดี สมควรแก่สมณะบริโภคใช้สอยโดยแท้ธรรมนิยมทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นการพัฒนาองค์กรที่ดีงาม คือพระภิกษุต้องสำรวมกาย วาจา เป็นแบบอย่างที่เหมาะสมกับคำว่าพระสงฆ์คือ “เนื่อนาบุญของโลก” สบายใจแก่ผู้อาศัย ซึ่งหมายรวมถึงพระเถระผู้อยู่อาศัยในเสนาสนะเหล่านั้นก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดีหรือเป็นสัมมาทิฐิแก่ภิกษุผู้ศึกษาเล่าเรียนทั้งหลายต่างฝ่ายต่างไม่ทอดธุระของกันและกันนั่นเองและเสนาสนะก็เกิดเป็นประโยชน์อย่างมากมายถ้าจะพูดในอีกนัยหนึ่งก็ได้แก่เป็นวัดที่ถูกต้องตามพระวินัยไม่มีเรื่องอบายมุขเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียนของพุทธบริษัทอย่างแท้จริงและที่สำคัญสามารถเป็นที่ดับทุกข์ร้อนของชาวบ้านถือเป็นแบบอย่างที่ดีนั่นเองส่วนผลบุญย่อมตกแก่ผู้กระทำคือชาวบ้านอย่างเต็มเปี่ยมด้วยบุญกุศลเพื่อประโยชน์แก่ปัจเจกชนตราบเท่าปัจจุบัน